

NIKU Oppdragsrapport 156 3267/ 2009

Halsnøy kloster, Kvinnherad kommune, Hordaland

Tilstandsanalyse og tiltaksplan

Regin Meyer

NIKU prosjektnummer/ årstall	1563267/2009
Berørt område	ID-nr. Askeladden: 64166
Koordinater	UTM sone 33 (EUREF89/WGS84), Nord 6665780,05 Øst: -23250,632
Oppdragets art	Tilstandsanalyse/konserveringsplan
Oppdragsgiver	Riksantikvaren
Oppdraget utført av	Prosjektleder: Regin Meyer Prosjektmedarbeidere: Annika Haugen, Ellen Hole
Oppdraget utført dato	Miniseminar på Halsnøy: 25-26.05.09 Feltarbeid/tilstandsanalyse: 19-20.08.09 Skrijving av rapport i perioden september-november 2009
Tilstedeværelse av automatisk fredete kulturlag / bevaringskarakter	Automatisk fredet klosterruin fra middelalderen
Kulturhistorisk tolkning	Middelaldersk klosterruin med både originalt og rekonstruert murverk
Fotografering	Samtlige foto i rapporten er tatt av NIKU/Regin Meyer 19-20.08.09

Forside: rom V3 og rom V4 i vestre bygningsfløy på Halsnøy kloster. Foto tatt mot nordvest av RM.

Innhold

1.0 Bakgrunn	5
2.0 Innledning	6
3.0 Plantegning og rombetegnelser	7
4.0 Historikk generelt	9
5.0 Kilder	10
6.0 Tilstandsanalyse, rommene suksessivt	13
6.1.1 Nordfløyen, N1: tidligere observasjoner og inngrep	13
6.1.2 Nordfløyen, N1: tilstand og observasjoner 19-20.08.09	16
6.2.1 Nordfløyen, N2: tidligere observasjoner og inngrep	18
6.2.2 Nordfløyen, N2: tilstand og observasjoner 19-20.08.09	20
6.3.1 Nordfløyen, N3: tidligere observasjoner og inngrep	22
6.3.2 Nordfløyen, N3: tilstand og observasjoner 19-20.08.09	24
6.4.1 Vestfløyen, V1: tidligere observasjoner og inngrep	26
6.4.2 Vestfløyen, V1: tilstand og observasjoner 19-20.08.09	26
6.5.1 Vestfløyen, V2: tidligere observasjoner og inngrep	28
6.5.2 Vestfløyen, V2: tilstand og observasjoner 19-20.08.09	29
6.6.1 Vestfløyen, "Porten": tidligere observasjoner og inngrep	31
6.6.2 Vestfløyen, "Porten": tilstand og observasjoner 19-20.08.09	31
6.7.1 Vestfløyen, V3: tidligere observasjoner og inngrep	32
6.7.2 Vestfløyen, V3: tilstand og observasjoner 19-20.08.09	33
6.8.1 Vestfløyen, V4: tidligere observasjoner og inngrep	35
6.8.2 Vestfløyen, V4: tilstand og observasjoner 19-20.08.09	36
6.9.1 Den nordre sydflyøyen, NS1: tidligere observasjoner og inngrep	41
6.9.2 Den nordre sørfløyen, NS1: tilstand og observasjoner 19-20.08.09	43
6.10.1 Den nordre sydflyøyen, NS2: tidligere observasjoner og inngrep	47
6.10.2 Den nordre sørfløyen, NS2: tilstand og observasjoner 19-20.08.09	49
6.11.1 Den ytre sydflyøyen, S1: tidligere observasjoner og inngrep	51
6.11.2 Den ytre sørfløyen, S1: tilstand og observasjoner 19-20.08.09	52
6.12.1 Den ytre sydflyøyen, S2: tidligere observasjoner og inngrep	57
6.12.2 Den ytre sørfløyen, S2: tilstand og observasjoner 19-20.08.09	58
6.13.1 Den ytre sydflyøyen, S3: tidligere observasjoner og inngrep	61
6.13.2 Den ytre sørfløyen, S3: tilstand og observasjoner 19-20.08.09	62
6.14.1 Kirken: tidligere observasjoner og inngrep	65
6.14.2 Kirken: tilstand og observasjoner 19-20.08.09	67
6.15.1 Korsgangen: tidligere observasjoner og inngrep	69
6.15.2 Korsgangen: tilstand og observasjoner 19-20.08.09	70
6.16.1 Brønnen i den "ytre klostergården": tidligere observasjoner og inngrep	71
6.16.2 Brønnen: tilstand og observasjoner 19-20.08.09	71
6.17.1 Kirkegårdsmur: tidligere observasjoner og inngrep	72
6.17.2 Kirkegårdsmur: tilstand og observasjoner 19-20.08.09	72
7.0 Toppavdekning generelt	74
8.0 Tiltaksplan, rommene suksessivt	77
8.1 Nordfløyen, N1	77
8.2 Nordfløyen, N2	78
8.3 Nordfløyen, N3	79
8.4 Vestfløyen, V1	79
8.5 Vestfløyen, V2	81
8.6 Vestfløyen, "Porten"	82

8.7 Vestfløyen, V3.....	82
8.8 Vestfløyen, V4.....	84
8.9 Den nordre sydflyøyen, NS1	85
8.10 Den nordre sydflyøyen, NS2	86
8.11 Den ytre sydflyøyen, S1	87
8.12 Den ytre sydflyøyen, S2.....	89
8.13 Den ytre sydflyøyen, S3.....	91
8.14 Kirken.....	92
8.15 Korsgangen.....	93
8.16 Brønnen i den "ytre klostergården"	93
8.17 Kirkegårdsmur.....	94
9.0 Gipsplomber	95
10.0 Mørtelprøver	97
11.0 Kildeliste	98
Vedlegg 1 Mørtelanalyse/tynnslipsanalyse.....	99

1.0 Bakgrunn

Norsk Institutt for Kulturminneforskning fikk i oppdrag av Riksantikvaren å utarbeide en tilstandsanalyse av ruinene av Halsnøy kloster samt etablere en tiltaksplan basert på denne. Henvendelsen kom i sammenheng med et oppstartseminar på Halsnøy kloster 25-26.05.09 hvor behov for istandsettelse og aktuelle problemstillinger ble diskutert¹ (Referat fra oppstartseminar på Halsnøy kloster, I.M.Olsrud/RA). Oppdraget inngår i Riksantikvarens ruinprosjekt og under arbeidet har det vært et nært samarbeid med Sunnhordland Folkemuseum som er eier av ruinene.

I prosjektet har det inngått et forarbeid i form av arkivstudier i Riksantikvarens arkiv (Dronningensgate 13, Oslo) med hensikt å få en oversikt over tidligere utgravningsvirksomheter og restaureringer på ruinområdet. Arbeidet innebar en gjennomgang av tilgjengelige rapporter, dokumentasjon, kart, fotografier (negativer), tegninger og korrespondanse.

Tilstandsanalysen ble blant annet utarbeidet under befarings på ruinlokaliteten 19-20.08.09. Her ble det gjennomført en visuell analyse av samtlige ruiner samt utarbeidet en skjøtselsplan for området. Et viktig utgangspunkt har vært den eksisterende tilstandsrapporten fra 2004 (Hommedal 2004), og opplysninger fra arkivstudiet har også gitt viktige bidrag til drøftingene omkring ruinens tilstand og skadeårsaker. Under befaringsen ble det også etter ønske fra Riksantikvaren satt opp gipsplomber på utvalgte steder i nordfløyen (N1-N3) som et strakstiltak for å kunne overvåke sprekkdannelser. I tillegg ble det tatt mørtelprøver for videre analyse.

Neste trinn i prosjektet har så vært å lage en tiltaksplan for ruinene ut fra observasjoner og utredningene i tilstandsanalysen med anbefalinger for hva som bør gjøres videre med ruinanlegget.

I alle analyser, drøftinger samt det skriftlige resultatet er det vektlagt et tverrfaglig samarbeid mellom arkeolog Regin Meyer, ingeniør Annika Haugen samt konservator Ellen Hole. Det har slik blitt tatt høyde for at vurderingene skal dekke flest mulige aspekter ved ruinene, både med tanke på bygningsteknikk og kulturhistoriske verdier.

---

¹ Referat fra oppstartseminar på Halsnøy kloster, I.M.Olsrud/RA

2.0 Innledning

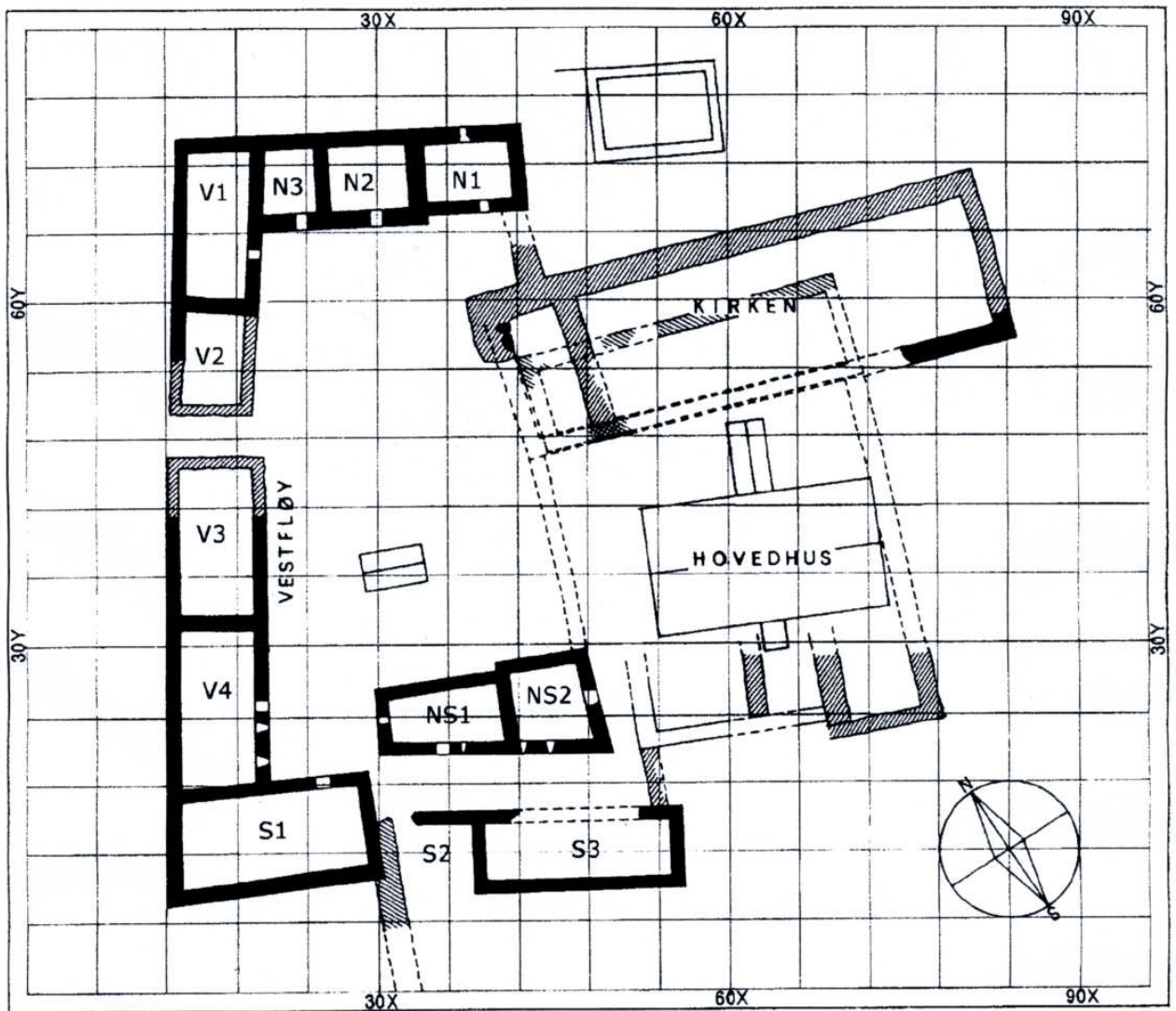
Halsnøy kloster ligger på øya Halsnøy, lengst sør i Kvinnherad kommune som inngår i regionen Sunnhordland i Hordaland fylke. Øya er karakteristisk med sin smale hals lengst vest omgitt av Klostervågen på nordsiden og Klosterfjorden på sørsiden. "Halsen" eller det smale eidet er også beliggenheten for dagens middelalderske bygningslevninger etter klosteret som sto her under middelalderen.

Lokaliteten Halsnøy utgjør både ruiner og stående bygninger, og er en kombinasjon av både originalt murverk og rekonstruerte murpartier. Bygningslevningene etter Halsnøy kloster er spesielle ettersom hovedparten av det som kan sees har opprinnelig utgjort det ytre klosteranlegget og ikke selve klosterfirkanten. Dette skyldes det faktum at de fire fløyene i klosterfirkanten i etter-reformatorisk tid ble revet for å kunne gjenbruke stein som bygningsmateriale. Blant annet har original stein blitt gjenbrukt i dagens våningshus. Dette huset er også plassert omtrent midt på det stedet hvor klosterfirkanten befant seg (omtrent i klostergården), og av hovedanlegget kan vi i dag kun se det sørøstre hjørnet på klosterkirken på nordsiden. At mye av det ytre anlegget er bevart kommer av at rommene også har vært i bruk etter middelalderen og frem til i dag.

Denne rapporten kommer følgelig til å være hovedsakelig rettet mot det ytre klosteranlegget som består av en nordfløy, en vestfløy, en sørfløy samt en nordre sørfløy. Disse fløyene har til sammen avgrenset en ytre klostergård på vestsiden av klosterfirkanten. Til sammen utgjør disse fløyene 12 rom med ulik grad av autentisitet. For ordens skyld vil det bli benyttet samme betegnelse for disse rommene som i Alf Tore Hommedals rapport fra 2004 (NIKU Arkivrapport 5 – 2004). Det vises følgelig til:

- N1, N2, N3** for rommene i nordfløyen
- V1, V2, V3, V4** for vestfløyen
- NS1, NS2** for den nordre sørfløyen
- S1, S2, S3** for den "ytre" eller søndre sørfløyen

3.0 Plantegning og rombetegnelser

Figur 1: Ruinane av klosteranlegget på Halsnøy. Oversiktsplan. Svarte, fylte konturar syner enno ståande restar av bygningar frå mellomalderen. Nummereringa av bygningsdelane er ført på no. Den strekmarkerte bygningen nord for kyrkja og aust for nordfløyen markerer det etter-reformatoriske fengselet. Etter Lidén 1967.

Fig.1 Hentet fra Alf Tore Hommedals NIKU-Arkivrapport 5 – 2004, som igjen har lagt rombetegnelsene på fra Hans-Emil Lidens "Halsnøy kloster" 1967.

Fløy	Hommedals betegnelser	Fischers betegnelser	Mostues betegnelser
Nordfløyen	N3	Rom I	
Nordfløyen	N2	Rom II	f
Nordfløyen	N1	Rom III	e
Vestfløyen	V1	Hjørnerommet mot nordvest	
Vestfløyen	V2		
Vestfløyen	V3		
Vestfløyen	V4		h
Vestfløyen		Porten	g
Nordre Sørfløy	NS1	Rom IV	o?
Nordre Sørfløy	NS2	Rom V	O?
Sørfløyen	S1	Sydvestre hjørnepartiet / sørvestre hjørnerom	
Sørfløyen	S2		
Sørfløyen	S3	Bygning f	
Kirken	Kirken	Klosterkirken	
Hovedhus	hovedhus		n

Fig.2 Ulike betegnelser som er brukt for rommene i klosterruinen.

4.0 Historikk generelt

Halsnøy kloster ble ifølge en skriftlig kilde fra 1500-tallet grunnlagt i 1163/64 av Erling Skakke i forbindelse med at sønnen Magnus Erlingsson ble kronet. Anlegget var et augustinerkloster, noe som innebar at beboerne var prester og ikke munke. Det har blitt foreslått at de første augustinerne kom fra Wellow klosteret ved Grimsby i England. Halsnøy kloster regnes som et av seks (evt.syv) augustinerklostre som vi vet eksisterte i middelalderens Norge og hadde under eksistenstiden nære forbindelser til bispesetet i Bergen. Klosteret ble oppløst og konfiskert av kong Christian III i 1536 (Liden 1967:6-10, Lunde 1986:186,195). Etter reformasjonen inngikk klostergodset i len frem til 1664 og ble i ettertid organisert under Bergenhus stiftamt. I 1758 ble godset kjøpt av familien Juel og ble tatt i bruk som storgård og familiesete. I 1840 ble dagens våningshus bygget bl.a. med stein fra klosterfirkantens murverk og erstattet da et tidligere hovedhus kjent fra maleri fra 1600-tallet. Familien Juel drev storgården frem til 1956 da Sunnhordland Folkemuseum kjøpte tunet med ruiner, stabbur og våningshus. Museet har siden formidlet og forvaltet eiendommen og klosterruinene.

5.0 Kilder

Elias Fiigenschougs maleri fra 1656

Fiigenschougs maleri av Halsnøy kloster er et av de tidligste landskapsmalerier man kjenner til. Originalmaleriet befinner seg i Skokloster, Sverige. Maleriet viser bygningsfløyer som stammer fra klosteret og en etterreformatorisk hovedgård sett fra nord. I perspektivet kan man også se klostervågen på nordsiden av Halsnøy som opprinnelig var klosterets anløpshavn samt veien fra vågen opp til gårdsanlegget.

Fig.3 Fiigenschougs maleri fra 1656

Av bygningslevninger sees klosterkirken som ruin uten tak. Nordveggen har fire vinduer med murverk bevart like over disse. Vestveggen er synlig men vestportalen kommer ikke med da den skjuler seg bak andre bygninger. Under tak står klosterets ytre nordfløy (rom N2 og rom N3 viser til sammen tre vinduer på nordveggen), samt ytre vestfløy i form av en lang sluttet bygning. Muligens kan man skimte passasjen som har vært hovedadkomsten til klosteranlegget. Bak disse ligger ytterligere to bygninger som må enten tilhøre nordre (NS1/NS2) eller ytre sørfløy (S1/S2). Sentralt i anlegget, med gavl og fasade mot nord, står det som var den gang hovedhuset men som i 1707 ble revet og erstattet av en ny bygning (Liden 1967:28). Denne er delvis synlig på en skisse fra 1828, men ble på nytt erstattet av dagens våningshus i 1840.

Tre besiktigelsesdokumenter fra ca.1700, 1708 og ca.1800

Disse kan fortelle om funksjonene til rommene som er med på maleriet fra 1656 samt skissene fra 1828.

Neumans befaring med beskrivelse av kirkeruinen i 1825

Oppgir kirkens dimensjoner, nevner ”huggen vegsten” i hjørnene (som var tatt til gjenbruk) (Bendixen som kilde, han viser til Budstikken VII: 359-360).

Blyantskisser tegnet av en anonym kunstner i 1828

En rekke av klosterets bygninger er gjengitt i perspektiv fra nordvest. Blant annet nordfløyen, noe av vestfløyen, gårdhus vest for klosteranlegget, samt noe av det som var hovedhuset på dette tidspunktet (nå revet). En annen skisse viser trolig levningene etter kirkens vestvegg med portal, samt litt av arresthuset.

Riksarkivar Langes befaring i 1843

”...fandt saagodtsom intet spor av ruinene.” (Bendixen 1895:77).

Hertzbergs oppmålingstegning i plan av klosterruinene fra ca. 1840

Plantegningen viser blant annet bygningslevninger som ble revet da hovedbygningen ble oppført.

Den viser:

- klosterkirken med våpenhus, kor og skip.
- Østre klosterfløy med 7 rom (Lange skrev funksjonstolkninger av disse).
- Indre sørfløy, et rom.
- Ytre sørfløy, fire rom.
- Ytre vestfløy, fem rom samt porten.
- Ytre nordfløy, tre rom.

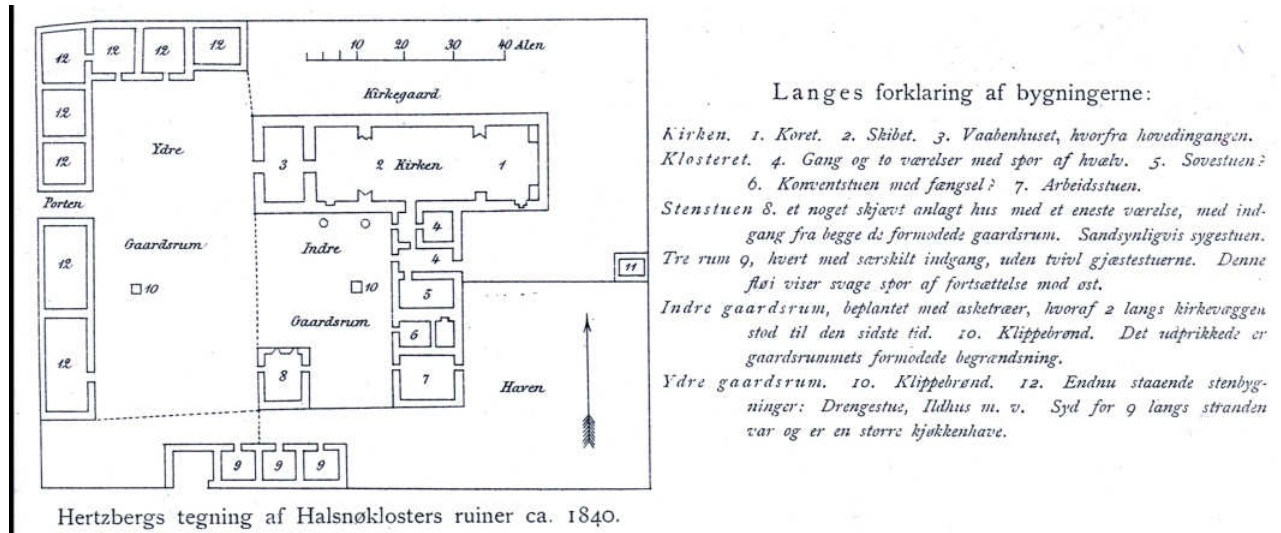

Fig.4 Hertzbergs plantegning fra 1843 med Langes tolkning ved siden av.

Bendixens befaring, oppmåling og plantegning i 1885 og 1894

På dette tidspunktet var klosterkirken (med unntak av noen få steiner fra vestportalen) samt østfløyen ikke synlig. Den indre sørlfløyen besto av fire rom (uten tak) i stedet for et. Den ytre sørlfløyen besto av fire rom, alle med innganger vent mot nord. Vestfløyen hadde kun to rom samt noen steiner etter inngangsporten. Andre levninger på klosterområdet viser to brønner og en "Karusedam" samt et arresthus fra nyere tid. Utenfor fløyene i vest tegnet han også inn en "gammel lade"(låve) samt "spor av gamle udhuse".

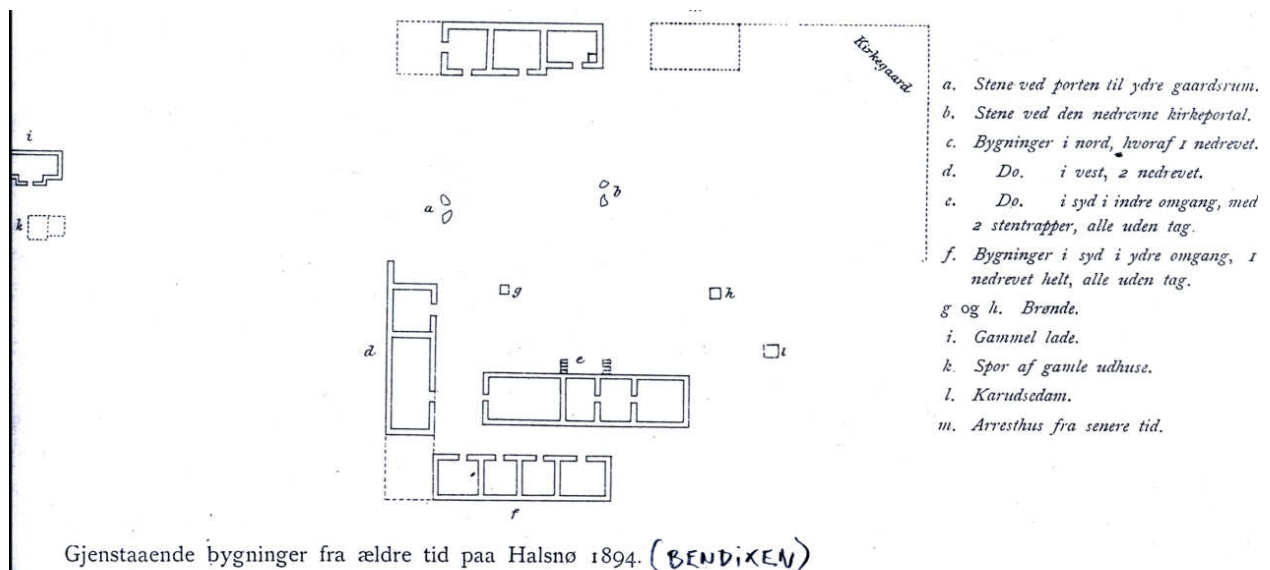

Fig.5 Bendixens plan fra 1894.

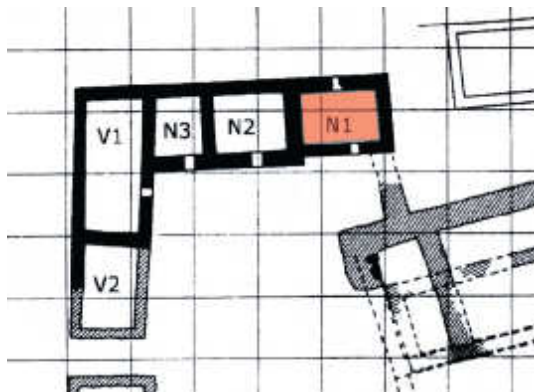
6.0 Tilstandsanalyse, rommene suksessivt

Under følger en gjennomgang av klosterruinens forskjellige rom i rekkefølgen:

- nordfløyen: N1-N3
- vestfløyen: V1-V4
- nordre sørfløy: NS1-NS2
- sørfløyen: S1-S3

I gjennomgangen blir det først presentert relevante opplysninger hentet fra arkivmateriale fra 1900-tallet samt Hommedals tilstandsanalyse i 2004, etterfulgt av NIKUs tilstandsanalyse 19-20.08.09.

6.1.1 Nordfløyen, N1: tidligere observasjoner og inngrep

Cato Enger, innberetning om reise 10.03.35

Enger forteller i sin innberetning at det østligste av rommene i nordfløyen (N1) var på dette tidspunktet dekket med tegltak mens taket over de to andre (N2, N3) hadde falt ned for en del år siden (Enger 1935).

Fischer, innberetning 1937

I 1937 kunne Gerhard Fischer bekrefte denne opplysningen, nemlig at rom III (N1) (i motsetning til rom I og rom II), fremdeles stod under tak. Murverket i rommet beskrives som i bra stand, men tilstanden for taket var dårlig i det sydvestre hjørnet (Fischer 1937).

Besiktelse av Liden og Enger, 09-12.03.65

Tilstanden ble forverret ytterligere med årene. I 1965 skriver Enger at: "Taket over nordfløyens østre rom er så dårlig at det kan falle ned når som helst. Det må derfor rives." "Når taket over østre rom i nordfløyen rives, må murkronene her konserveres etter at et par skift nyere murverk er fjernet." (Enger 1965:2).

Innberetning om arbeidet på Halsnøy kloster sommeren 1965

Sommeren 1965 opplyser Hans Emil Liden at taket over nordfløyens østre hus ble revet og rommet ble ryddet for halm, gamle benker og takstein. Fløyens murverk ble rensset for vegetasjon. Det opplyses også at et skur, "opprinnelig et mættingshus", på nordfløyens ble revet. "Som et foreløpig vern mot regn og senere frostsprengninger er et lag plastfolie lagt over nordfløyens murkroner"(Liden 1965:1-2).

Besiktelse, Enger 19.09.66

I 1966 ble det utført ommuring av øverste skift på nordfløyens østre rom, altså N1: "Her skal mures i samme høyde som de to rom vestenfor slik at alle kommer under samme tak." "Ved undersøkelse av døren viste det seg at den opprinnelig har vært som de andre dørene i fløyen med et sterkt skrånede smyg på hengslesiden...og rettere side mot vest. I østgavlen ble funnet et (hittil ukjent) opprinnelig vindu som var gjenmurt." Mer opplysninger finnes i rapporten. (Enger 1966:1-2). "Etter forsterkning av fundamentet markeres døren med små stener på samme måte som de andre dørene i fløyen" (ibid:2).

Befaring 01-02.07.74

-Den generelle tilstanden for klosterruinene beskrives i 1974 som overraskende god med unntak av nordfløyens murverk (rom N1-N3). Fløyen ble murt til taknivå i 1939 med tanke på å tekke den (her menes trolig N2 og N3 ettersom N1 i 1939 allerede sto under tak). Det ble på murkronen derfor i motsetning til annet murverk ikke lagt sementavretting (plombering). Taket ble likevel ikke bygget. "Fløyen har i årene etter 1939 stått ubeskyttet, bortsett fra rom B [dvs.N1] som fra gammelt av var tekket. Dette taket ble imidlertid revet for noen år siden da det truet med å falle sammen. Resultatet av dette er at murlivet er begynt å bule ut p.g.a.frostsprengninger. I østmuren i rom C [dvs.N2] er den av de største byggsteinene i muren i ferd med å rase ut. Faller steinen, vil et stort parti av muren over den følge med." (Liden 1974:1).

Brev 13.07.76

-To år senere 13.07.76 følger en interessant opplysning om en utrasning i nordfløyen, men det fremgår ikke i hvilket rom dette skal ha skjedd: "Etter den beklagelige utrasningen av en av murene i nordfløyen som fant sted sist vinter, synes det klart at det er meget om å gjøre å få en tett toppavdekning over murene for å forhindre vann i å trenge ned, og dermed minske faren for frostsprengning. Vi vil ikke ha noe imot at det legges et saltak over hele nordfløyen slik det fremgår av tegningen vedlagt deres brev av 7.d.m. Vi går ut fra at takhelling

og takteking blir det samme som for vestfløyen.” ”Riksantikvaren ville nok ha foretrukket en sperrekorstruksjon av eldre type, men av økonomiske og rasjonelle grunner går han med på den foreslåtte konstruksjon.” (Madsen 1976).

Brev 06.12.76

Et brev av 06.12.76 spesifiserer at utrasningen skjedde i ”noko av delemuren i nordfløyen”. Det fremgår også at Riksantikvaren hadde godkjent tegning til ny takkonstruksjon. Brevet gir også en materialbeskrivelse av taket som ikke gjengis her. Sunnhordland folkemuseum og Sogelag håpte på å ta fatt på oppmuring av den nedraste delen neste vår (Eldøy 1976).

Brev 23.11.79

-Brev av 23.11.79 bekrefter at arbeidet med oppmuring av ”delemuren” i nordfløyen var utført. I tillegg var arbeidet med å spekke og fuge utvendig mur på nordfløyen kommet i gang. Det spesifiseres ikke hvilket hvilke rom dette omfattet. (Eldøy 1979).

Brev 02.12.80

-Et brev fra Sunnhordland folkemuseum 02.12.80 forteller at det ble lagt tak over hele ruinen i 1976. Ut fra sammenhengen menes det trolig nordfløyen. I 1978 ble den nedraste delemuren murt opp på nytt. I 1979 ble murene rensset (”gjort reine”) for kalk og leire og fuget på nytt. I 1980 ble det foretatt sikring av fundamentet på nordsiden, men det spesifiseres ikke hvordan dette ble gjort (Eldøy 1980).

Brev 02.05.02

-I forbindelse med en felles befaring for museet og riksantikvaren. Beskrives nordfløyen som stabil og stort sett i god tilstand. (Hygen 2002:2).

Tilstandsanalyse 2004

Hommedals tilstandsanalyse fra 2004 forteller om vertikale sprekker i hjørnet mellom nordmuren i fløyen og skillemurene mellom de ulike rommene. Han påpeker imidlertid at en slik sprekke dannelse ikke var å se på øst- eller vestmuren i rom N1. Videre bemerkes det at de øverste delene av murene må stamme fra nyere tid samt at de middelalderske murpartiene bærer preg av brannskade (avskallinger). For nyere reparasjoner med sement viser han til virksomhetene på 1930-tallet og 1970-tallet.

6.1.2 Nordfløyen, N1: tilstand og observasjoner 19-20.08.09

I følge arkivmaterialet så var N1 dekket av tak i 1935, men dette taket var i de etterfølgende årene i meget dårlig stand. I 1965 ble taket revet og året etter ble "øverste skift" ommurt i henhold til N2 og N3 slik at alle tre rommene kunne komme under et felles tak. Det nye taket kom imidlertid i 1976. I årene fra 1965 til 1976 må altså N1 ha stått uten tak. I denne perioden viser kildene til skader som frostsprengninger, utbuling og nedrasninger ofte uten å vise til spesifikke rom. Det er uansett sannsynlig at rom N1 har vært mindre utsatt for skader enn N2 og N3, men at 11 år uten tak kan ha fått konsekvenser for murverket med mindre det har vært dekket til på andre måter.

Som Hommedal påpekte i 2004 er fugene i dette rommet spekket med sementholdig mørtel. Sementfuger er et gjennomgangstrekk i de fleste fugene i rom N1 samt resten av nordfløyen for øvrig. Enkelt fuger i de nederste skiftene har stedvis spor etter kalkmørtel samt rester av kalkholdig murpuss.

De øverste skiftene skiller seg klart ut med en annen murkarakter enn nedre murpartier som har et gotisk preg, hvorav det første trolig må knyttes til påmuringer for det nye taket trolig som ble lagt i 1976 (Eldøy 1980) og eventuelt i tillegg fra 1966 (Enger 1966). Dette kan bekreftes med at det er skrevet "1976" i sementdekket på murkronen på sørmuren.

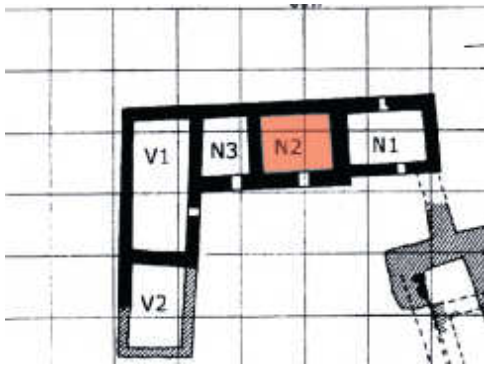

Fig.6 Sydmuren: I toppavdekningen som er murt med sement står det skrevet "1976", noe som trolig må vise til året taket ble lagt og murkronene ble utbedret. Foto RM, 19-20.08.09.

Når det gjelder spekking av sementfuger så nevner arkivmaterialet at murene ble rensset og fuget på nytt i 1979 (ibid), riktignok på "utvendig mur". Selv om sement i utgangspunktet ikke er et optimalt bindemiddel ettersom det skiller seg fra middelaldersk kalkmørtel med en langt høyere hardhet og manglende diffusjonsegenskaper, så virker det likevel som om sementfugene i N1 har holdt seg bra både i indre og ytre murliv. Det samme gjelder for øvrig toppavdekningen som også er murt i sement. Steinmaterialet er også hovedsakelig intakt men den overliggende steinen over nordvinduet viser en vertikal sprekk. Dersom det var skillemuren mellom rom N1 og N2 som ble delvis murt opp på nytt i 1978-79 etter nedrasingen i 1976 (Eldøy 1976, 1979, 1980), så har også den holdt seg bra uten synlige skader.

6.2.1 Nordfløyen, N2: tidligere observasjoner og inngrep

Cato Enger, innberetning om reise 10.03.35

Enger forteller at taket over det som må være N2 og N3 hadde falt ned ”..for endel år siden..” i motsetning til N1 som fremdeles sto under tak. Det fortelles også at murene her var en del forfallne. Videre anbefales det at reparasjonsarbeidet burde begynne i nordfløyen: ”Murene må opprenskes og lappes, det nedfalle tak fjernes og nytt tak oppsettes.”(Enger 1935).

Fischer, innberetning 1937

I 1937 kunne Gerhard Fischer fortelle at taket over rom I (N3) og rom II (N2) hadde falt ned 15 år tidligere og at det fremdeles ikke hadde blitt reist. Det lå råttent tømmer i rommet og det hadde begynt å gro trær der. Om murverket fortelles det at: ”Murflatene er her (gjelder både N2 og N3) i nogen lunde god stand, men begynner enkelte steder å fryse farlig ut. Utvendig er særlig skallet på sydmuren ille medfart og nedrast sten ligger opp langs muren.” (Fischer 1937:2). Som et av de viktigste tiltakene opplyst i innberetningen fra 1937 nevner Fischer å få satt opp tak over rom N2 og N3 samt å få hindret videre ødeleggelse av murene som stod i fare for å rase ned. Særskilte skadeårsaker mente han var vanninnsig og frost som skadet murkjernen slik at skallet løsnet. I tillegg kom trerøtter som ville kunne sprengte seg inn i murverket (ibid:6).

Fischer, dagbok 1938-

-Nyere pussrester ble fjernet innvendig i N2 (rom II). De eksisterende vinduene ble fornyet. I Fischers dagbok står det som kommentar i parentes at: ”Mannen som gjorde (?) sier at her var to smalere glugger som i bygn.d.”, det vil si som i vestfløyen/rom V3 og V4. Mer opplysninger om disse står i dagboken (Fischer 1938:1-2). En luke i nordmuren ble murt igjen og det blir opplyst av det fantes et drenshull lengre nede. Døråpningen mot syd hadde på dette tidspunktet blitt omgjort

trolig ca.55 år før Fischers arbeid. Døren ble så murt like bred som døren i N3 (rom I), mens deler av østsmylet ble stående. En helle i sydmuren som kan ha vært bunnhelle i vindu ble undersøkt. To store heller i yttermuren som hadde rast ut ble murt tilbake. En stein like ved som hadde skallet av burde ifølge Fischer trekkes lengre ut. Om dette ble gjort er uvisst. Nedfelte deler og utvendig sørvestre hjørne ble murt opp igjen.

-Angående taket over rom NS3 og NS2 så forteller Fischer at han hadde avtalt med Hr.Juel at han skulle skaffe tømmeret og "vi" (Fischer og Co.) skulle sette opp takverket: "Det kan derfor brukes mer kalk i mørtelen innvendig i rummene" (ibid:4).

-Det ble i N2 funnet "en slags murflukt", med nord-syd orientering, ca.0,9-1,7 meter fra vestmuren (Fischer 1938:7). Det kunne være aktuelt i 1938 å sette inn et lite vindu opp under taket i sydmuren. Vest for døren i samme mur hadde det vært snakk om en mulig vindusåpning, men Fischer fant ikke sikre spor av smyg. På samme tidspunkt kan man lese at det nordvestre hjørneparti lå i lave fundamenter (ibid:7).

-17.11.38 skriver Fischer at N2 og N3 var reparert. Angående taket så var Fischer bestemt om at det skulle bygges tak over rommene selv om Juel hadde sagt at han egentlig ikke trengte rommene. (Fischer 1938:12)

Brev fra Riksantikvaren, 22.02.52

Taket over rom N2 og N3 var på dette tidspunktet fremdeles ikke bygget.

Riksantikvaren opplyser at Niels Juel (grunneier) kan søke om "bidrag" til istandsettelse av tak (her nevnes at tak enten på nord- eller vestfløyen er skadet etter storm). (brev 22.02.52)

Besiktelse Cato Enger 03.05.56

Under besiktelse 03.05.56 viser Cato Enger til arbeid som ble utført i 1939. Trolig mener han her rom N2 og N3: "I 1939 ble to rom i ruinenes nordvestre parti bygget opp i full høyde og eieren Juul skulle legge tak på dem. Tømmer til sperr ble også anskaffet men det ligger der fremdeles og er nå helt oppråtnet. Disse rom er beregnet å tekkes og dette bør helst gjøre før vinteren."(Enger 03.05.56).

Brev 02.12.80

Brev fra Sunnhordland Folkemuseum forteller at det ble lagt tak over hele ruinen i 1976. Ut fra sammenhengen menes det trolig nordfløyen. I 1978 ble den nedraste delemuren murt opp på nytt. I 1979 ble murene rensset ("gjort reine") for kalk og leire og fuget på nytt. I 1980 ble det foretatt sikring av fundamentet på nordsiden, men det spesifiseres ikke hvordan dette ble gjort (Eldøy 1980).

Tilstandsanalyse 2004

Det blir påpekt at på grunn av nyere utbedringer så er det relativt lite igjen av det originale gotiske murverket i nordmuren og sørmuren. Det samme gjelder det vestlige murlivet på østmuren. Vestmuren har fremdeles gotisk preg. Avflassing og oppsprekninger tyder på at den har vært utsatt for brann, men den står trygt så lenge den er under tak (Hommedal 2004:9).

6.2.2 Nordfløyen, N2: tilstand og observasjoner 19-20.08.09

Så å si alle fugene i rom N2 er spekket med sement (med enkelte unntak i nordmuren). Som Hommedal påpekte i 2004 hadde enkelte av disse en annen gråtoning noe som kan tyde på at spekkingen er gjort i flere omganger (Hommedal 2004:9). Dette kan stemme med arkivopplysningene ettersom at murene her er påmurt til full høyde i 1939 (Enger 03.05.56), noen utbedringer kan ha skjedd i forbindelse med at nytt tak ble reist i 1976 samt at murene ble rensset og fuget på nytt i 1979 (Eldøy 1980).

Hommedals observasjon om at østmuren virker å ha et nyere murliv som har mistet mye av sitt "gotiske" preg kan knyttes opp mot opplysningen om en delemur som ble murt på nytt i 1978 etter utrasninger (Liden 1974, Eldøy 1980).

Fig.7 Nordmuren i N2, det indre murlivet. Foto RM, 19-20.08.09.

I dag er det generelle inntrykket at steinskift og sementfuger har holdt seg bra. Det er svært få tilfeller av sprekkdannelse i selve murlivet. Det finnes imidlertid tre store unntak, nemlig vertikalfugene i hjørnene, det vil si i selve forbandtet mellom:

- nordmuren og østmuren,
- sørmuren og østmuren,
- nordmuren og vestmuren.

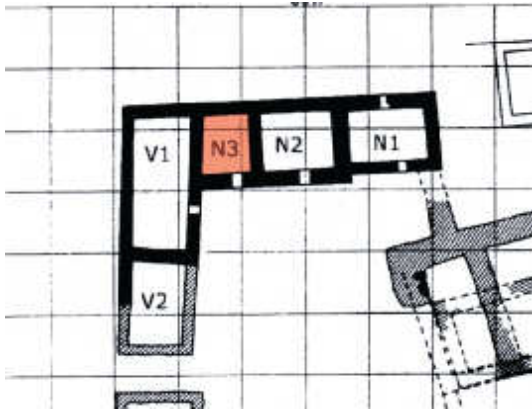
Sprekkdannelse er synlig først og fremst i de vertikale sementfugene mellom disse murene. Ettersom disse fugene trolig ble lagt på slutten 1970-tallet, så har sprekke i dem trolig skjedd i løpet av de siste 30 årene. Bevegelser mellom delemurer og langmurer kan imidlertid ha pågått før dette. I de to første tilfellene ble det også observert sprekkdannelse oppe på murkroningene som begynner i hjørnene.

Som det fremgår av arkivmaterialet så ble N2 sammen med N3 murt opp i full høyde i 1939 etter å ha stått uten tak i mange år, trolig siden 1922. Etter mange år (trolig 54 år!) uten tak hadde murverket vært utsatt for skader som resultat av vanninnslag og frost. Dette hadde generelt medført at murskallet flere steder hadde løsnet fra murkjernen. Sprekkdannelsen vi ser i dag er skade av en annen type hvor det er først og fremst forbandet mellom delemurene og langmurene som er utsatt.

En viktig problemstilling er om sprekke og dermed murene fremdeles er i bevegelse eller om denne utviklingen har stoppet. For omtrent et år siden fikk Sunnhordland Folkemuseum lagt gipsblomber over sprekke. I dag kan man enkelte steder svakt ane tegn til krakelering, men noen tydelige sprekke har ikke oppstått i plombene i løpet av året. Gipsplombene må observeres over flere år for å kunne påvise bevegelse med sikkerhet.

I den anledning ble også i forbindelse med dette prosjektet lagt nye gipsplomber som skal følges opp over flere år (se kap.9). Beliggenheten til disse er fotodokumentert og foruten plasseringer i hjørnene mellom murlivene er noen plomber også plassert på murkronene.

6.3.1 Nordfløyen, N3: tidligere observasjoner og inngrep

Kilde, Enger, innberetning om reise 10.03.35

Enger forteller at taket over det som må være N2 og N3 hadde falt ned ”..for endel år siden..” i motsetning til N1 som fremdeles sto under tak. Det fortelles også at murene her var en del forfallne. Videre anbefales det at reparasjonsarbeidet burde begynne i nordfløyen: ”Murene må opprenskes og lappes, det nedfalle tak fjernes og nytt tak opsettes.” (Enger 1935).

Kilde: Fischer, innberetning 1937

I 1937 kunne Gerhard Fischer fortelle at taket over N3 (rom I) og N2 (rom II) hadde falt ned 15 år tidligere og at det fremdeles ikke hadde blitt reist. Om murverket fortelles det at ”Murflatene er her [gjelder både N2 og N3] i nogen lunde god stand, men begynner enkelte steder å fryse farlig ut. Utvendig er særlig skallet på sydmuren ille medfart og nedrast sten ligger opp langs muren. Det sydvestre hjørne er rast ut, men ellers står vestmuren nogenlunde til tops. Langs yttersiden av nordmuren står et privet og et vognskur. Der er en del farlig trevekst oppå og like inntil vest- og sydmuren.” (Fischer 1937:2).

Kilde: Fischer, dagbok 1938-

-I 1938 ble det gjennomført utgravning i rom N3 (”rom I”) med hensikt å komme ned til opprinnelig gulvhøyde. ”Murflatene” ble pinnet og fugene spekket. Det bemerkes også at fugene i hjørnene skulle stå åpne et stykke innover slik at forbandet ble synlig. Som klargjøring for det nye taket ble toppen av murverket rensket for jord og ”utflaskes for takverket”. Østre smyg i søndre vindu ble utbedret. Det samme gjaldt sidene i døren mot syd (Fischer 1938:1). Mer om utbedringsarbeid av døren beskrives i dagboken (ibid:6).

-Angående taket over NS3 (”rom I”) og NS2 (”rom II”) så forteller Fischer at han hadde avtalt med Hr.Juel at han skulle skaffe tømmerent og ”vi” (Fischer og Co.)

skulle sette opp takverket: "Det kan derfor brukes mer kalk i mørtelen innvendig i rummene" (ibid:4).

-Det bemerkes at det var innvendig forbandt i alle hjørner i rommet. Angående den opprinnelige gulvhøyden så var Fischer inne på at gulvet kan ha vært på et lavere nivå i nordre parti i rommet enn i søndre. Blant annet nevnes det at i nordre parti av rommet går blankmuren noe dypere enn ellers trolig fordi terrenget synker mot nord, samt at det ble observert en murkant som gikk fra det sørøstre hjørnet og vestover (ibid:6).

-"Nyere partier omkring åpningen i vestmuren tas ned ved Engers neste besøk....Der kan være tale om å lege brudd etter den gamle muren og enten fylle med trevegg eller mur med liv noget innenfor den gamle murflukten. Spørsmålet om eventuell dør og bruk av rummet utestår til etter nærmere undersøkelse."(ibid:7).

-"Det nuværende utv.n.v.hj. tas ned og her settes op steilt brudd for å markere fortsettelsen mot vest." (ibid:7).

-17.11.38 skriver Fischer om rom N3 og N2: "Murene i bygn. C (de to vestligste rum) er reparert med "sår" utv. i de to vestre hjørnene. Da det tydelig viser seg at nordmuren har fortsatt vestover og vestmuren sydover, er det et spørsmål om ikke begge disse murene skulde mures med steil fortanning litt fremfor hjørnene så der kom fullt hjørne oppe under taket. Juel prøver nu å komme fra vår avtale og sier at han ikke kan bruke rummene til noget. Jeg holder bestemt på at der bør tak over disse rummene og ba ham skaffe tømmeret som avtalt." (Fischer 1938:12)

Kilde: besiktelse Cato Enger 03.05.56

Under besiktelse 03.05.56 viser Cato Enger til arbeid som ble utført i 1939. Trolig mener han her rom N2 og N3: "I 1939 ble to rom i ruinenes nordvestre parti bygget opp i full høyde og eieren Juul skulle legge tak på dem. Tømmer til sperr ble også anskaffet men det ligger der fremdeles og er nå helt oppråtnet. Disse rom er beregnet å tekkes og dette bør helst gjøres før vinteren."(Enger 03.05.56).

Kilde: brev 02.12.80

Brev fra Sunnhordland forteller at det ble lagt tak over hele ruinen i 1976. Ut fra sammenhengen menes det trolig nordfløyen. I 1978 ble den nedraste delemuren murt opp på nytt. I 1979 ble murene rensset ("gjort reine") for kalk og leire og fuget på nytt. I 1980 ble det foretatt sikring av fundamentet på nordsiden, men det spesifiseres ikke hvordan dette ble gjort (Eldøy 1980).

Kilde: brev 01.12.83

Selv om museet fikk avslag fra Riksantikvaren på søknad om midler ble det likevel gjennomført planering og hellelegging i Nordfløyen (Eldøy 1983).

Kilde: brev 01.04.84

Riksantikvaren bevilget midler til fuging av innvendige vegger i nordfløyen. Som anbefaling står det: "Det bør til innvendig fuging helst benyttes ren kalkmørtel, 1:3. Det benyttes Faxe stempet kalk og humusfri velgradert sand. Blandetid ca.15min. med effektiv elektrisk mørtelvisp. Hvis håndverkeren ikke er fortrolig med kalkmørtel kan til nød benyttes kalk/cement mørtel. Ikke sterkere enn KC 50/50. (Svendsen 1984).

Tilstandsanalysen 2004

Hommedal beskriver nordmuren som en godt bevart og fin gotisk mur. Østmuren beskrives som gotisk murverk som er delvis brannskadet, mens vestmuren er uten brannskade. Alle tre murene viser spor av ommuringer og reparasjoner i de øverste murskiftene. Sørmuren omtales også som gotisk med har en del ombygde partier. Sprekker i øst- og vestmurene nevnes som setningsprekker og Hommedal anslår sprekken til å være 2cm brede.

6.3.2 Nordfløyen, N3: tilstand og observasjoner 19-20.08.09

Hommedals observasjoner er i fremdeles gjeldene i dette rommet. I motsetning til 2004 er dette rommet i dag ryddet og murvangene mer tilgjengelig. Fischers tolkning om at den nordre delen av gulvet kan ha lagt på et lavere nivå enn den søndre er sannsynlig da man kan se hvordan gulvet har en skrånende helling mot nord.

Selve murvangene med sementfuger holder seg fremdeles bra. Det er imidlertid påfallende vertikale sprekker i overgangen/forbandet mellom:

- nordveggen og østveggen
- nordveggen og vestveggen.

Disse sprekkenes er av tilsvarende type som man kan observere i hjørnene i rom N2. Det er også mulig å følge disse sprekkenes på murkronene og sprekken i det nordøstre hjørnet er gjennomgående inn til rom N2.

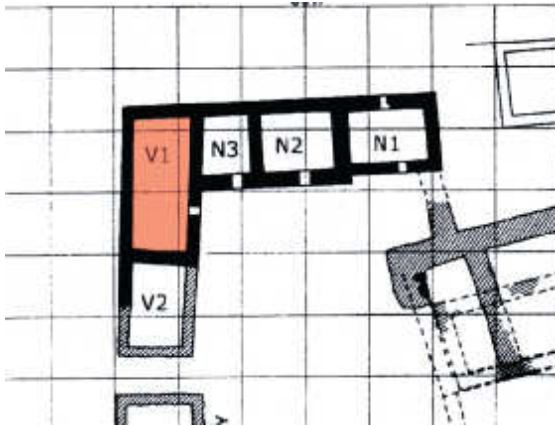
Ifølge arkivmaterialet så har N3 på samme måte som N2 stått uten tak fra 1939 til 1976, noe som resulterte i skader på grunn av vanninnsig og frostsprengning. Dette hadde generelt medført at murskallet flere steder hadde løsnet fra murkjernen. Disse skadene er ikke synlige i dag. Sprekkdannelsen vi ser i dag er skade av en annen type hvor det er først og fremst forbandet mellom delemurene og langmurene som er utsatt.

Selv om rommet er betraktelig mer ryddig enn da Hommedal besøkte rommene, er det påfallende mye biter av taktegl og småstein som ligger strødd på gulvet. I det nordøstre hjørnet står det også en stabel med taktegl og mot østveggen er det støttet opp hellesteiner som med fordel kunne ha vært ryddet bort.

Fig.8 Nordmuren i N3, det indre murlivet. Foto RM, 19-20.08.09.

6.4.1 Vestfløyen, V1: tidligere observasjoner og inngrep

Kilde: Enger, innberetning om reise 10.03.35

I 1935 nevner Cato Enger det som han omtaler som nordre parti av vestfløyen (altså V1), at partiet var så vidt synlig (Enger 1935).

Kilde: Fischer, innberetning 1937

Av hjørnerommet (V1) i nordvest fantes det i 1937 ingen spor med unntak av et par steiner i ytterkanten mot vest. Videre blir beskrivelsen noe selvmotsigende, da det nevnes at en steinrad mot nord ligger utenfor flukten av nordfløyen (altså fantes det spor likevel..?) og at denne raden gikk lengre vest enn ytterflukten av vestfløyen. Det var ellers ikke synlige rester av vestfløyen nord for porten (Fischer 1937:2).

Kilde: Fischer, dagbok, 1938 –

I det som omtales som det "nordre rum av vestfløyen" (V1) ble det funnet rester av kuppelstensbrolegging, noe Enger fotograferte (Fischer 1938:14).

6.4.2 Vestfløyen, V1: tilstand og observasjoner 19-20.08.09

Av innberetningene fra 1930-tallet forstår vi at store deler av murverket i ruinrommet må være rekonstruert. Likevel er hele rommet merket med heltrukken svart linje på Lidens oversiktsplan fra 1967 (Liden 1967:pl.3)(se fig.1). Rekonstruksjonen er gjennomgående utført med sement og trolig med stein fra området (løs stein fra utgravningen). Det vokser mye vegetasjon i sementavdekningene på toppen av murverket samt i enkelte fuger. Selv om fugene i murlivene flere steder har klart seg bra, så kan man se at en større stein har løsnet fra det indre murskallet i vestmuren. Det er også løs stein i sørmuren hvor murverket ikke er påmurt i tilsvarende høyde. Østmuren er heller ikke komplett helt ut til dørpartiet slik at det nå er en åpning i

søndre dørvange hvor vokset godt med vegetasjon.

Fig.9 Sørmuren i rom V1. Til venstre sees søndre dørvange hvor det vokser godt med vegetasjon. I høyre kant kan stå stor stein som har løsnet fra murverket. Foto: Foto RM, 19-20.08.09.

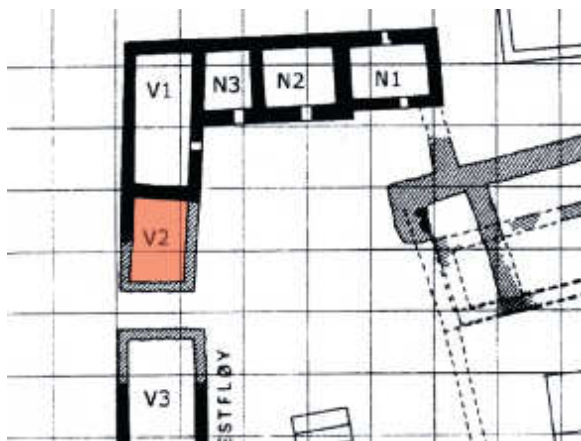
Rommet er dessuten preget av å være "rotete" i den forstand at det ligger flere større steiner løst spredt rundt i rommet. Gulvet er ellers så dekket av gress og mose at kuppelsteinsbroleggingen som Fischer fant i 1938 ikke er synlig. En mulighet er at man har lagt jord over for å dekke det til.

Fig.10 Nordmuren i V1. Til høyre muren mot rom N3. Legg merke til steinen som ligger løst i rommet. Foto RM, 19-20.08.09.

6.5.1 Vestfløyen, V2: tidligere observasjoner og inngrep

Kilde: Mostues plantegning, 1923

En plantegning fra Mostues oppmåling av ruinene og bygninger i 1923, viser at det på dette tidspunktet stod en bygning over rom V2 merket "s" med henvisning til "Drengestue".

Kilde: Fischer, dagbok 1938 –

13.04.39 nevner Fischer i dagboken: "Det skjemmende huset over vestfløyens ruiner"(Fischer 1939:18). Trolig er det dette som er merket "s" på Mostues plantegning og som står plassert over rom V2.

Kilde: P.M. om konservering/restaurering av klosterområdet. Liden 22.04.64

"Pasienthuset" var en trebygning som stod nord for hovedinngangen i vestfløyen (trolig det samme som "Drengestuen"). I 1964 skriver Liden av den burde fjernes. Han opplyser også at området under denne bygningen trolig ikke ble berørt av undersøkelsen i 1939 og at det her kunne ligge urørte gulvlag som kunne fortelle om rommets funksjon (Liden 1964:3-4).

Kilde: Innberetning om arbeidet på Halsnøy kloster sommeren 1965

Denne sommeren ble "pasiethuset" fjernet og et hellegulv som kan ha tilhørt vestfløyens porthus ble avdekket (Liden 1965:1).

Tilstandsanalyse 2004

Hommedal beskriver V2 som overgrodd og at det var vanskelig å få oversikt over rommet, noe fotografiet hans bekrefter. Kun fundamentene virket å være bevarte.

6.5.2 Vestfløyen, V2: tilstand og observasjoner 19-20.08.09

V2 har fra tidligere vært dekket av "drengestuen"/"pasienthuset" som både plantegning og innberetning forteller om. Som nevnt ble et hellegulv avdekket her i 1965. Ettersom vi ikke kjenner til omfanget av dette samt at hellegulvet i dag er gjengrodd så kan levningene over torva fremdeles ha stor arkeologisk kildeverdi. Det må altså tas spesielle hensyn til muligheten for intakte lag og konstruksjoner.

I dag fortoner rommet seg ut fra steiner som stikker ut av torva, samt steiner som ligger løst fremme og konturer i overflaten. Av dette er det grovt sett mulig å se rommets utstrekning. Delvis på og delvis utenfor østmuren ligger det imidlertid en del større løs stein spredt usystematisk og feilaktig, noe som ødelegger formidlingen. Disse kan ha stammet fra det tidligere "pasienthuset" men har blitt rotet til og eventuelt flyttet på. Mostues plantegning fra 1923 viser at "Drengestuen" (som må være det samme som "pasienthuset") var plassert her og at den faktisk krysset V2's østlige murflukt. Dette kan forklare steinansamlingen på utsiden av østmuren.

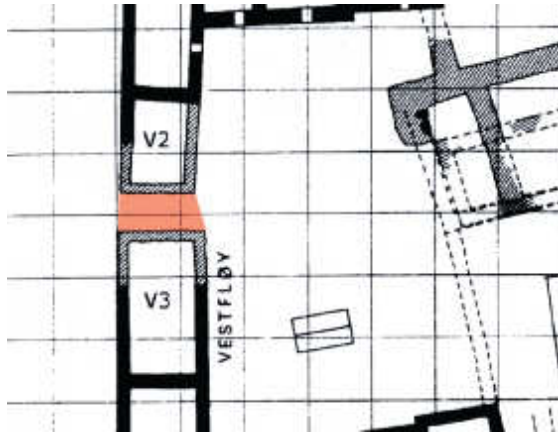
Nordmuren utgjøres av steiner som er så overgrodd av mose og gress at det er vanskelig å se hva som er rekonstruert, løst lagt på eller kan være opprinnelig. Den fremstår i dag ikke med et kontinuerlig murliv. Vestmuren og sørmuren viser steiner som formidler deler av murliv men mesteparten er likevel overgrodd av torv og mose. Gulvet er nesten fullstendig dekket av torv men en og annen hellestein kommer frem.

Fig.11 Fotografiet viser konturene av rom V2, tatt mot nordvest. Til høyre ligger steiner løst like ved østmuren. I forkanten anes enkelte steiner som trolige markerer sørmuren. Foto RM, 19-20.08.09.

6.6.1 Vestfløyen, ”Porten”: tidligere observasjoner og inngrep

Kilde: Fischer, innberetning 1937

I 1937 fortelles det at sidene i porten var synlige og at veien til tunet gikk her (Fischer 1937:2). Med "sidene" menes antagelig nord- og sydmuren i portgjennomgangen. Her var det i følge Fischer meningen å få lagt om veien slik den i stedet kom på nordsiden.

Kilde, Fischer, dagbok 1938-

-19 juli 1938 ble det gravd frem rester av nordmuren i portrommet, men det opplyses at "fluktene er her ikke så tydelige som i de øvrige murene." (Fischer 1938:7).

-16 juli 1939 ble det bestemt å "fylle over" steinlegninger som hadde blitt funnet i portrommet (ibid:25).

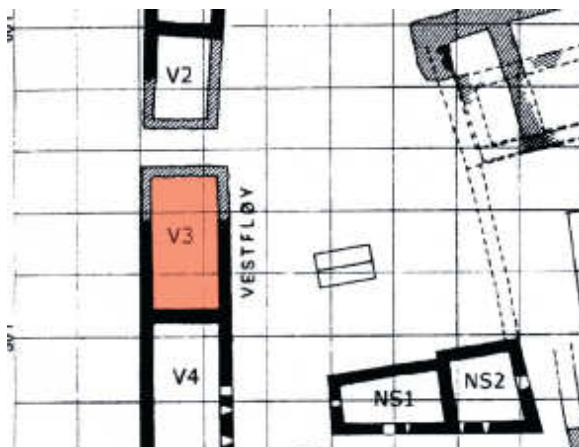
6.6.2 Vestfløyen, ”Porten”: tilstand og observasjoner 19-20.08.09

Det som utgjør et mulig portrom er steiner og konturer i midten av vestfløyen som antyder to parallelle murflukter hvor det har gått en passasje i mellom. Som ved tidligere observasjoner så er det mulig å tolke at adkomsten til klosteret fra vest har vært her. Hva som er opprinnelig av de synlige steinene må man imidlertid være kritisk til. I nord er det kun konturer i torven som forteller om at det trolig ligger mur- eller fundamentrester under overflaten. Kun en avdekning vil bringe klarhet i dette. Sørmuren har trolig blitt brukt som en rydningsrøys for løs stein muligens fra utgravninger samt store åkersteiner. Disse ligger riktig nok på en rekke men utgjør på ingen måte murliv. Et eventuelt opprinnelig murverk eller fundament må i så tilfelle ligge under disse. Inn i mellom steinene vokser det rikelig med vegetasjon. Rommets gulv som man i 1939 dekket til med jord er i dag en gressplen som fortsetter inn i den ytre klostergården.

Fig12 "Porten" utgjøres av to parallelle murer. I mellom disse ble det funnet steinlegging i 1939 som i dag er dekket av gress. Foto tatt mot vest av RM, 19-20.08.09.

6.7.1 Vestfløyen, V3: tidligere observasjoner og inngrep

Kilde: Enger, innberetning om reise 10.03.35

Enger skriver i 1935 om to rom i det midtre partiet av vestfløyen som var bevart i stor høyde og tekket med tegltak. Det nordre av disse (trolig V3) ble brukt som vognskur (Enger 1935).

Kilde: Fischer, innberetning 1937

V3 og V4 blir beskrevet som det "stenhuset" som er best bevart av klosterbygningene. I 1937 hadde V3 tregavl i nord ca. 5 meter syd for porten og det nordligste rommet ble brukt som vognskjul. Langmurene var delvis fra nyere tid og rommet stod sammen med V4 under tak (Fischer 1937:2).

Kilde: Fischer, dagbok 1938 –

19.04.39 forteller Fischer at det ble gravet ut et rom syd for porten i vestfløyen. Rommet ble målt til å være 6,5m langt ø-v og 3,8 m bredt i vestenden (Fischer 1938:18). Ut fra beliggenheten så må dette være rom V3, men dimensjonene som oppgis stemmer i så tilfelle ikke. En mulighet er at Fischer så for seg to rom i det som betegnes som V3. Det vil si at det var den nordre delen av V3 som ble gravet ut. Det nordøstre hjørnet ble beskrevet som bøynd innover trolig i etterreformatorisk tid for å gjøre innkjørsel mulig. Østmuren hadde en døråpning, mens nordmuren fremsto som kun en rad av steinblokker (ibid:18).

Kilde: P.M. om konservering/restaurering av klosterområdet. Liden 22.04.64

Liden skriver generelt at bygninger og bygningsrester i vest- og sørfløyene som ble konservert i 1939 var i forbausende god stand. Samtidig bemerkes det at takene over bygningene i vest- og nordfløyene var meget dårlig og burde fornyes (Liden 1964:3).

Tilstandsanalyse 2004

Beskrivelsen av V3 i 2004 er mer eller mindre den samme som i dag. Vi får opplyst at det ble satt inn nye grunder i åpningene i øst og vest i 2003.

6.7.2 Vestfløyen, V3: tilstand og observasjoner 19-20.08.09

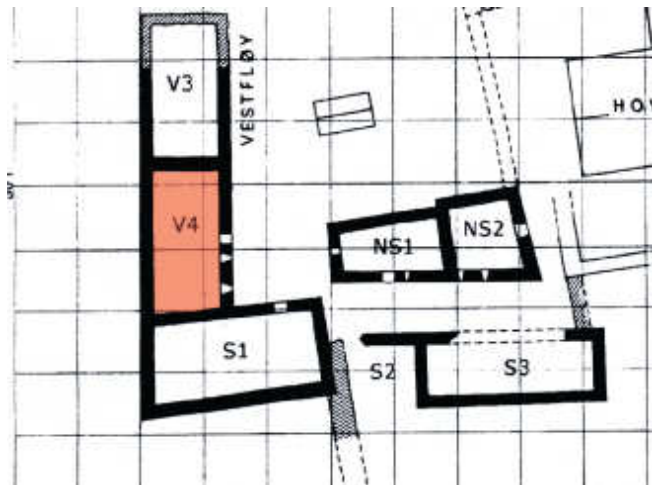
Rommet V3 fremstår nå som todelt: en nordre halvdel og en søndre halvdel. Nordre del står delvis under tak med nyere tørrmur som forlengelse av fløyens langmurer og delvis ligger den åpent til mot "porten". Det takløse partiet defineres ut fra steiner som mer eller mindre ligger løst på hverandre og avgrenser rommet i nord, øst og vest. I øst ligger en åpning inn til rommet. I nord- og vestmurene ser man enkelte steder spor av tidligere restaureringer med sement. På et senere tidspunkt har det blitt lagt steiner løst på dette. Innenfor disse murene, både under og utenfor taket ligger det oppsamlet løs stein og trevirke. Under taket står også restene etter en gammel vogn samt ting som virker å være glem og forlatt. I midten står det stablet opp trevirke under en presenning. Hele den nordre delen med det åpne murverket er overgrodd med vegetasjon og har et rotete preg.

Søndre halvdel står under samme tak som den gjenstående vestfløyen og har en trevegg som skille mot den nordre delen. Her består murene delvis av nyere tørrmur og delvis av murpartier som har et eldre preg med kalkfuger. Rommet fungerer som vedbod og redskapsrom. Dette gjør at mye av murverket er vanskelig tilgjengelig for analyse.

Fig.13 Nordre halvdel av rom V3 som står delvis under og uten tak. Som fotoet viser har hele rommet et rotete preg. Foto tatt mot sørøst av RM, 19-20.08.09.

6.8.1 Vestfløyen, V4: tidligere observasjoner og inngrep

Kilde, Enger, innberetning om reise 10.03.35

Enger skriver i 1935 om to rom i det midtre partiet av vestfløyen som var bevart i stor høyde og tekket med tegltak. Det søndre rommet mente han kunne ha vært klosterets kjøkken og burde utgraves og undersøkes. Tidligere skulle det ha blitt funnet rester av et gammelt ildsted. Under befaringen var det synlige rester av en nyere bakerovn i hollansk teglstein samt en maltovn i gråstein (Enger 1935).

Kilde: Fischer, innberetning 1937

"Hovedrummet.....som også er under tak, har murgavl i nord, dør og tre vinduer mot øst og et (visstnok nyere) vindu mot vest. Der er rester av ildsteder, i alle fall delvis fra nyere tid. Langmurene er i bra stand, og særlig vestmuren har utvendig godt og karakteristisk murverk. Mot syd slutter bygningen nu med en murgavl..."(Fischer 1937:2-3)

Kilde: Fischer, dagbok 1938-

17.08.39 beskrives "badstuen" i det som må være rom V4. Rombetegnelsen er noe selvmotsigende med "søndre rum i bygn. d i østfløyen: søndre del: badstuen." For at dette skal gi mening må han ha ment vestfløyen og ikke østfløyen. Om badstuen står det: "Her er murt gråsteinsskall på innsiden av syd- og vestmuren. På sydmuren ca.30cm tykt skall i toppen (1,85 m over gulvet) med 20-25cm dosering ned til gulvhellene, på vestmuren ca.40cm tykkelse i toppen (nu ca.1,40 m over hellegulvet) med dosering 25cm ut nedover. At skallet på sydmuren går op i midten tyder sammen med noen skrå skift (med teglbiter i) over n.v. hjørne av "badsturummet" på at rummet har vært overhvelvet med et forholdsvis flatt hvelv."(Fischer 1939:30)

Videre beskrivelser tar for seg ildstedet, og lisenefremspring (ibid:30-31).

Kilde: P.M. om konservering/restaurering av klosterområdet. Liden 22.04.64

Det nevnes kun kort at: "En gjenmurt døråpning i vestfløyen bør åpnes."(Liden 1964:3).

Kilde: besiktigelse, Enger 19.09.66

"Taket over vestfløyen er svært medtatt men det så ut til at det vesentligste av sperreverket kunne brukes etter noe lapping og forsterkning. Over nordre del av det store rommet var en sperre brukket og en bjelke falt ned og over søndre del hang en hanebjelke i den ene ende. Ved omlegging av taket må det legges tett med papp, sløyfer og lekter. Alt celcureimpregnert."(Enger 1966:1).

Kilde: brev fra Sunnhordland Folkemuseum og Sogelag til Riksantikvaren 14.11.67.

"Vølinga av taket på vestfløyen er no fullført" (Rydland 1967).

Kilde: brev 10.07.98/brev 29.10.98

Brevene utgjør korrespondanse mellom museet og Riksantikvaren angående åpen døråpning i vestfløyen, utrast stein innvendig, løse steiner i sørgavlen samt trær på vestsiden av fløyen.

Kilde: brev 2002

Angående sydgavlen fortelles det at øverst oppe i det sydvestre hjørnet er det skader i form av utfallen og løs stein samt sprekkdannelse. Det ble tatt mørtelprøver her samt innvendig av kalkpussen. Innvendig på nordre gavlvegg ble det observert et tynt humuslag på murveggen.

Hommedal 2004

Hommedal påpeker rommets høye grad av autentisitet og kildeverdi. Murverket står forbausende godt til tross for minimal konservering og han synes det er lite behov for sikring eller inngrep i murene. Hommedal oppfordrer til skikkelig dokumentasjon og stor forsiktighet ved en konservering. Imidlertid rettes det sterk kritikk mot måten tidligere konserveringsarbeid er utført på østmuren ved innsetting av ny dør, dørkarm samt murverket omkring, noe som beskrives i detalj. Det vises bl.a. til feil rekonstruksjon, dårlig egnet mørtel, utførelse og manglende dokumentasjon. Hans anbefaling er at dette bør konserveres på nytt.

6.8.2 Vestfløyen, V4: tilstand og observasjoner 19-20.08.09

V4 skiller seg klart ut med å være det mest autentiske og best bevarte rommet i hele klosteranlegget. Det har også et av de fineste eksemplene på gotisk murverk i landet

hvor det er gjort lite moderne inngrep. Det er derfor påfallende at det i dag ikke finnes skikkelig dokumentasjon av dette sjeldent godt bevarte murverket som skulle ha stort kildepotensiale.

Fig. 15 Rom V4 sett fra øst mot vest med ytre murliv, døråpning og tre vinduer. Legg merke at det er bevart gammel murpuss på veggene. Foto RM, 19-20.08.09.

Rommet har en døråpning omtrent midt på vestveggen, samt to vindusåpninger på sørsiden og en vindusåpning på nordsiden for denne. Alle tre har skråsmyg. Det er også en åpning i østveggen hvor det nå er satt inn et moderne vindu. Opprinnelig har det også vært et vindu i sørmurens gavlparti men dette har blitt murt igjen.

Original kalkmørtel ligger fremdeles synlig fremme i fugene og pinningsteinene som er karakteriserende for murverket (som ofte blir byttet ut under restaureringer) står uberørt. Flere steder ligger det også igjen murpuss på steinene, særlig på det ytre murlivet både i øst og i vest. Selv om det enkelte stedet forekommer sprekker i kontakten mellom mørtel i fugene og steiner i murliv, så har murverket holdt seg svært godt. Det finnes imidlertid en stor vertikal sprekk i østveggens ytre murliv ved V4s sørøstre hjørne, som går fra murkronen ned mot bakkeoverflaten. Hvor lenge sprekken har eksistert og om den er i utvikling er uvisst og den bør holdes under

kontroll. Under tilstandsanalyse i felt 19-20.08.09 ble det satt opp gipsplomber (G8, G9) med dette formålet.

Taket er tekket med taktegl (vingetegl) og er derfor senere enn det middelalderske murverket. Taksteinen er noe mosegrodd. Enkelte taksteiner er noe ute av stilling, noen få mangler, mens de aller fleste steinene virker å ligge på plass.

Imidlertid var det tydelige tegn på råteskader på bjelken som ligger på østre langmur. Ved tilstandsanalysen viste det seg på et parti at øvre halvdel var gjennområttet.

Fig.16 Foto av omtalt bjelke med råteskader på østmuren. Foto RM, 19-20.08.09.

Det aller meste av dette murverket virker å være inntakt. Enkelte steder virker det å være lagt ny stein like under bjelkelaget. Dessverre finnes det et sørglige unntak. Ved døråpningen i vestmuren og vindusåpningen like syd for denne er flere eksempler på moderne spekking- og utbedringsarbeider som er utført med sement. Dette er meget stygt utført og ødelegger totalinntrykket av det indre murlivet til østmuren. Hommedals konklusjon fra 2004 om at dette er gjort på en svært lite tilfredsstillende måte både med tanke på materialebruk og utføring er overbevisende når man ser dette med egne øyne.

Fig.17 En ikke tilfredsstillende utført konservering med sementmørtel ved dørpartiet i vestmuren. Foto RM,19-20.08.09.

Fig. 18 Nok et tilfelle av skjemmende spekking på østmurens indre murliv like ved gulvoverflaten. Foto RM,19-20.08.09.

Foruten hovedmurene som omgir V4 så er det i tillegg en rekke murverkslevninger inne i rommet. I det man entrer rommet så ligger det rett frem to ovner side om side. Det ene (til høyre) er murt med gul og rød teglstein, hvor formatet kan tyde på at dette er hollansk teglstein fra 1600/1700tallet. Den andre er murt i gråstein og ligger på et noe lavere nivå. Begge mangler murpartier og må karakteriseres å være ruiner. De stemmer overens med Cato Engers beskrivelser av bakerovn i teglstein og maltovn i gråstein. I V4s sørvestre hjørne ligger dessuten restene etter det Fischer tolket som en "badstue" i 1939, murt i bruddstein med tydlige spor etter et hvelvet tak.

Gulvet i V4 virker å ligge i flere nivåer. Det øverste nivået lengst nord i rommet viser et helle gulv. Ned mot levningene etter "badstuen" ligger det også heller stedvis men flere av disse ligger løst og ikke i sin opprinnelige kontekst. Situasjonen i rommets søndre halvdel er uoversiktlig og det kan fremdeles ligge levninger i jordmassene på gulvet.

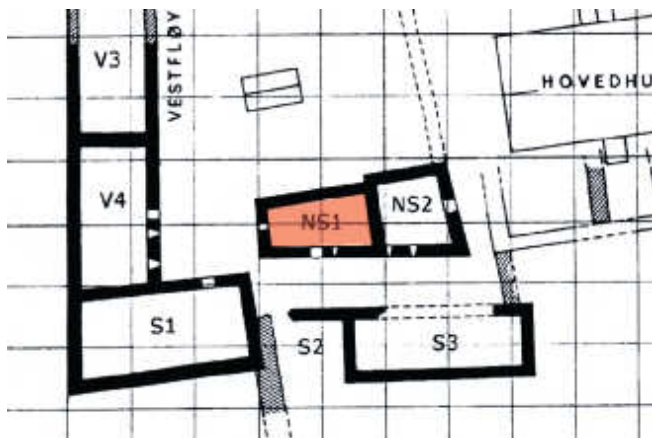
Fig.19 V4s nordre halvdel. Til venstre står de omtalte ovnene henholdsvis murt med gråstein og teglstein. Foto tatt mot nordvest av RM, 19-20.08.09.

Fig.20 V4s søndre halvdel. I det sørvestre hjørnet står murverkslevninger etter det som Fischer tolket som en badstue. Foto RM, 19-20.08.09.

6.9.1 Den nordre sydfløyen, NS1: tidligere observasjoner og inngrep

Kilde, Enger, innberetning om reise 10.03.35

Trolig er det NS1 og NS2 Enger mener når han skriver om "To rum, der i Herregårdens tid var kjeller under våningshuset, står nu opp til 2,5m høide.". Det bemerkes videre at de var sprengt i stykker av røtter og Enger påpekte nødvendigheten av reparasjon. Det ble anbefalt at fløyen ble opprensket og at røtter

og trær ble fjernet. I tillegg burde murene repareres samt overdekkes med armert cement og torv (Enger 1935).

Kilde: Fischer, innberetning 1937

Rom NS1 (IV) og rom NS2 (V) stod i 1937 opp til 3 meters høyde. Murverket var likevel mye ødelagt av trerøtter hvor det fremdeles vokste ut nye skudd selv om trærne her hadde blitt hugget. Spesielt nevnes det at mesteparten av murskallet i sydmurens ytterliv (hele fløyen) hadde rast ned. Angående rom NS1 så meldes det at vinduet øst for døråpningen hadde ødelagt overligger og ytterside. Den enorme hellen som står på høykant i nordmurens indre murliv var noe oppsprukket og bemerkes tynn i overkanten (5-6cm). I rommet lå det steinmasser (Fischer 1937:3-4).

Kilde: Fischer, dagbok 1938-

-I gjennomgang med Furuseth forklarer Fischer hva som skulle gjøres i indre og ytre sørfløy. Om dette faktisk ble utført nevnes ikke. Rommene NS1 (rom IV) og NS2 (rom V) skulle graves ut til mulig gulvhøyde, det vil si ned til sokkel eller "bunn av blankmur". Utvendig skulle det graves til tilsvarende høyde. Trerøtter som gikk inn i murverket skulle fjernes. Flere steder skulle murpartier nummeres og tas ned, sannsynligvis oppmuring (Fischer 1938:4).

-I sydmuren meldes det om store skader etter en rot som har trengt seg inn i murverket. Fischer ønsket å ta ned murverket for å fjerne røttene, samt "smøre endeflatene godt med karbolineum" (ibid:10). Vindusmyg og murverket vest for døren skulle ellers utbedres mens døråpningen skulle ikke røres. Det fortelles også om en flat hellestein i "yttermuren mot vest" hvor det kan ha vært skråmyg. Restene ble antatt å være for utsikre så det kun skulle gjøres et brudd i murverket i stedet for å markere smyget. Det beskrives ellers noe om hvordan utbedringer av muren skulle gjennomføres (ibid:10). Det ble tatt ned en del steiner i nordmuren med hensikt å fjerne trerøtter. Det ble også lagt helleremser på skrått over den store hellesteinen, da Fischer ikke ville forsøke å presse den tilbake i murverket. "Derover mures videre i flukte."(ibid:11). Om østmuren nevnes det kun at den "spækkes og utbedres" (ibid). I sydmuren ble det funnet rester etter en smal renne (ibid:11).

-Det måtte påmures litt innvendig på sydmuren i rom NS1 (rom IV) for å kunne legge cementavdekningen. (ibid:13). Angående det nordøstre hjørnet så hadde Furuseth: "satt åpent litt av nordmuren innvendig for å vise at østmurens vestsida går blank gjennom ut til det fremspr. hjørne. Dette ser innv. for kunstig ut. Jeg gav Furuseth beskjed om å mure østmuren litt frem (30-40cm) og så mure nordmurens innsida

inntil.” (ibid:13). Forøvring tenkte Fischer å foreslå gress i dette rommet, i motsetning til rom NS2 hvor han ønsket å komplettere hellegulvet (ibid:13).

-Da Fischer så to hull i en stor stein på høykant i rom NS1's sørvestre hjørne ("bygningens sørvestre hjørne"), tolket han dette som spor etter stabler for en grind eller port. Ut fra dette så han for seg et pilarfrembygg ut fra den ytre bygningssløyen (ibid:17).

Tilstandsanalyse 2004

Generelt mener Hommedal at denne sløyen er i relativt bra stand jevnført med andre deler av klosteranlegget. Han observerer enkelte sprekkeformasjoner spesielt i nordmuren i NS1 og påpeker at en stein mangler i sørmurens indre murliv. Sistnevnte mener han kan stå slik av pedagogiske årsaker da det visualiserer murkjernen oppbygging.

6.9.2 Den nordre sørsløyen, NS1: tilstand og observasjoner 19-20.08.09

I dag er det et helt annet inntrykk som gjelder enn det som var situasjonen i Engers og Fischers beretninger. Mens rom NS1 den gang var overgrodd med trær og røtter som sprengte ut murverket, står murverket i dag stort sett intakt men med noe gress og ugress i fuger. En del av dette er riktignok påmuringer og rekonstruerte murskift, noe som er markert med zink-remser i fugene. Gulvet er dekket av gress, noe som er i henhold til restaureringsplanene i 1938 (Fischer 1938:19).

Murverket har et gotisk preg med store bruddsteiner plassert på høykant med mindre pinningstein i mellom. Skiftene er ikke gjennomgående, kanskje med unntak av de øverste som har et annet preg og trolig stammer fra restaureringsarbeider.

Fig.21 Foto av rom NS1 tatt fra murkronen mot nordvest. I nordmuren sees den enorme stein som er murt inn i det indre murlivet. I vestmuren er murverket brutt der hvor det har stått en vindusåpning. I bakgrunnen sees vestfløyen med rom V4 og rom V3. Foto RM, 19-20.08.09.

Murene har ellers mye brutt murverk i vindussmyget i vest og døråpningen i syd. Nedre partier av vestre og østre dørvinger står fremdeles. I vestre vange vokser det imidlertid vegetasjon og i østre vange mangler det en stein. I vestre vindussmyg gror det godt og her mangler det skikkelig avrenning slik at vann blir liggende. I sydmurens indre murliv vest for døråpningen har det rast ut stein to steder slik at det vokser vegetasjon inn i murverket. Den nederste av disse åpningene kan være stedet hvor Fischer fant rester etter en renne (ibid:11).

Fig.22 Sørsmurens indre murliv hvor det har rast ut stein to steder og hvor det vokser vegetasjon i dag. Til høyre sees det brutte murverket i østre dørvange. Foto tatt mot sørøst av RM, 19-20.08.09.

Angående det indre murlivet så er sementfugene her for det meste intakte med unntak av enkelte sprekker og der hvor det vokser vegetasjon. Det samme gjelder overgangen mellom toppavdekning og murliv. De største steinene viser flere tilfeller av sprekkdannelse hvor vannet finner veien inn. Noen av bruddsteinene viser også tegn på brannskade, særlig på nordveggen.

Spesielt bemerkelsesverdig er den enorme steinen som utgjør en større del av nordmurens indre murliv. Denne har fått en egen toppavdekning i form av mindre hellesteiner fordi den i overkant har et svakt fall utover i forhold til det øvrige murlivet. Hensikten må bl.a. være å unngå av vann tar seg inn i bakkant slik frostsprengning presser steinen mer ut. Fischer skriver i 1938 at han ikke ville forsøke å presse den tilbake og lot den konservere slik den sto. Det nevnes også at den var noe oppsprukket i 1937 uten at de spesifiseres hvor (ibid:11). Hva som er gamle og nye sprekker blir derfor vanskelig å si. Dagens vertikale sprekker går uansett ned fra disse dekkende hellesteinene. Det kan komme av at hellesteinene ikke har

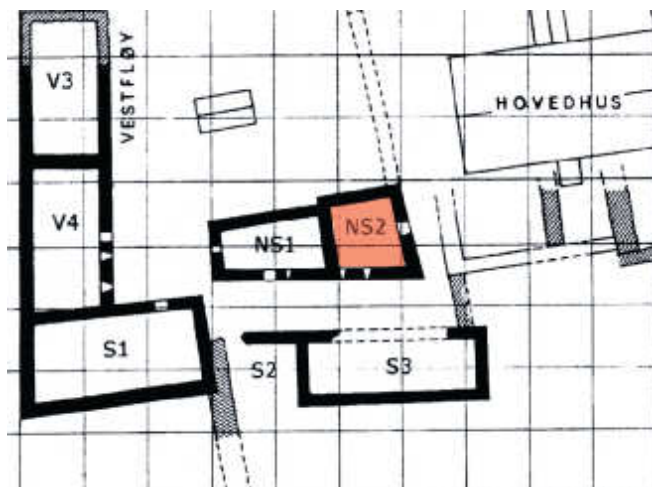
overlapping samt at de mangler skikkelig tetting i skjøtene slik at vannet renner inn mellom dem. I dag vokser det ugress mellom hellene hvor skjøtene burde være tette.

Fig. 23 Fotoet viser de små hellesteinen som ble lagt som avdekning for den store steinene i nordmurens indre murliv. Steinene har ikke overlapping og det vokser ugress i de oppsprukne skjøtene. Man kan også ane de omtalte vertikalsprekkene. Foto tatt mot vest av RM, 19-20.08.09.

I partiet øst for den store steinen kommer det ut vann innenfra i fugene et par steder, noe som kan tyde på at det trekker inn vann gjennom toppavdekningen. Spor av kalkutfelling viser at det har rent vann her før. Angående det ytre murlivet så står dette forholdsvis bra men en stein i det sørvestre hjørnet er løs. Det vokser dessuten en del ugress i overgangen mellom bakkeoverflate og murliv i vestmuren.

6.10.1 Den nordre sydfløyen, NS2: tidligere observasjoner og inngrep

Kilde, Enger, innberetning om reise 10.03.35

Trolig er det NS1 og NS2 Enger mener når han skriver om "To rum, der i Herregårdens tid var kjeller under våningshuset, (Ant. Sykehuset) står nu opp til 2,5m høide.". Det bemerkes videre at de var sprengt i stykker av røtter og Enger påpekte nødvendigheten av reparasjon. Det ble anbefalt at fløyen ble opprensket og at røtter og trær ble fjernet. Murene burde repareres samt overdekkes med armert cement og torv (Enger 1935).

Kilde: Fischer, innberetning 1937

Rom NS1 (IV) og rom NS2 (V) stod i 1937 opp til 3 meters høyde. Murverket var likevel mye ødelagt av trerøtter hvor det fremdeles vokste ut nye skudd selv om trærne her hadde blitt hugget. Spesielt nevnes det at mesteparten av murskallet i sydmurens ytterliv (hele fløyen) hadde rast ned. Når det gjelder NS2 nevnes det spesielt at det fantes rester av smyg og overliggere for begge vinduene. Det østre beskrives imidlertid som "uhyggelig ødelagt" og kunne rase ned hvert øyeblikk. Det ble også nevnt at et tredje vindu kunne ha eksistert i den samme muren lengre mot øst, men at dette var i så tilfelle dekket av steinmasser. Overliggieren i en vegg nisje var knekt på midten og sidehellen var oppsprukket (på vestsiden). De to rommene som på Bendixens plantegning fra 1894 lå øst for NS2 var i 1937 ikke synlig (Fischer 1937:4).

Kilde: Fischer, dagbok 1938-

I gjennomgang med Furuseth forklarer Fischer hva som skulle gjøres i indre og ytre sørfløy. Om dette faktisk ble utført nevnes ikke (Fischer 1938:4). Se rom NS1 for mer informasjon.

Det ble gravet utvendig langs nordmuren av rommet. Det opplyses at det fremspringende hjørnet (i nordvest?) var utrevet, men at tilstanden for det ytre murlivet var i meget god stand. Det var derfor kun nødvendig å pinne og spekke fugene. (Fischer 1938:8). Det ytre murlivet til østmuren var også i bra stand, men partiet omkring det ytre murlivet var utrevet. Ellers nevnes det en blokk ”på nordsiden” som var sprukket og helte utover og som skulle settes på plass. Om nordmuren fortelles det at partiet over nisjen var sprukket. Det var ellers så mye røtter der og vest for nisjen at murskallet burde tas ned for ommuring. Selve nisjen skulle utbedres. Nordmuren var ellers i bra stand og skulle bare pinnes og spekkes. Vestmuren ble også meldt å være i god stand. Noe påmuring ble gjort i de nordvestre og sørvestre hjørnene, og det ble utført utbedringsarbeider av vindusåpningene utvendig og i smygene. I sydmuren var hele østre parti revet ned. Ytterskallet skulle mures opp til den eksisterende vindushøyden og i hjørnet skulle en legges i østmurens flukt ut fra et kalkspor. På begge sider av det vestre vinduet skulle mye av murskallet tas ned slik røttene kunne fjernes (Fischer 1938:9-10). I rommet ble det funnet restene etter et hellegulv med en åre i midten. I det sørøstre hjørnet lå et firkantet fundament (ibid:9).

-17.11.38 kan vi lese at de to vestre vinduene i rom V var satt i stand. Mer opplysninger om dette finnes i dagboken (ibid:13). Det nevnes også at murkronen i hele den indre sørfløyen skulle dekket med cement. ”I østmuren syd for døren mures litt mer på innvendig.” (ibid:3).

- Fischer tenkte å foreslå en komplettering av hellegulvet, i motsetning til rom NS1 hvor han i stedet ønsket gress (ibid:13).

-Øst for den indre bygningsfløyen (bygning e) ble det i 1939 funnet murverk som dannet et hjørne mot sydvest med en forbindelsesmur til den ytre bygningsfløyen (bygning f) (Fischer 1939:24). Trolig er dette Fischer senere omtaler som ”den egentlige sydfløien (syd for nuv.hovedbygning)” samt ”partiet øst for bygn.e”. Her mente han å ha funnet sydmuren i en slik fløy som ble målt 1,25-1,30 meter tykk (ibid:25)

-Nord for rom NS2 (det nordvestre hjørnet) ble det funnet små og store rullesteiner som Fischer mente kunne være planering og fundament. Han trodde derfor ut fra dette at det hadde eksistert en vestfløy langs vestre korsgang. Samtidig ble det påpekt at det trengtes mer omfattende undersøkelser for å kunne få dette bevist (ibid:28).

-Det nevnes kun kort om den etterreformatoriske bygningen som var reist over bygning e (ibid:28).

Tilstandsanalyse 2004

Hommedal påpeker at noe fugemasse har falt ut men at murene står godt. Det er dessuten litt vegetasjon i fugene samt at gulvet er overgrodd noe og foreslår følgelig beitende sauer.

6.10.2 Den nordre sørfløyen, NS2: tilstand og observasjoner 19-20.08.09

Selv om situasjonen er betraktelig bedre i dag enn på 1930-tallet må det bemerkes at det i dag vokser en del gress og ugress i fuger og på gulvet. Steinhellene i gulvet tyder på en komplettering av hellegulvet slik Fischer foreslo (Fischer 1938:13), men mellom hellene samt i restene etter en åre vokser det så mye gress at rommet får et rotete preg. Fundamentsrestene som Fischer fant i det sørøstre hjørnet i 1938 er enten borte eller uklart formidlet ut fra dagens hellegulv (se Fischer 1938:9).

Murverket har et gotisk preg med store bruddsteiner plassert på høykant med mindre pinningsstein i mellom. Særlig det nederste skiftet i de indre murlivene har påfallende store steiner mens lengre opp blir steinene noe mindre i størrelse og skiftene blir vanskeligere å følge. Det øverste skiftet har et annet preg noe som trolig stammer fra restaureringsarbeider. Som opplysningene fra Fischer på 1930-tallet tilsier så har det vært utført en rekke oppmuringer og merkingen med zink-remser i fugene kan formidle dette. Når det nevnes at murverk skulle spekkes og pinnes, så forstår vi også at en del pinningsstein må være byttet ut. Murverket har ellers en stor brutt åpning mot syd hvor Fischer spekulerte om de kunne ha eksistert et tredje vindu (Fischer 1937:4) og det er også brutt murverk i de ytre hjørnene i døråpningen.

Fig.24 Sørsmuren i rom NS2 med midtre vindusåpning samt det brutte murverket i hjørnet hvor det også kan ha vært et vindu. Til venstre sees døråpningen i østmuren. Foto viser godt hvor gjengrodd gulvet er og hvor lite synlig ildstedet er (nederst på bildet). Foto RM, 19-20.08.09.

Fugene som er spekket med sement er for det meste inntakt med unntak av det nederste skiftet hvor det er åpninger og sprekker ned mot gulvoverflaten. I disse åpningene vokser det ugress. Det samme gjelder i overgangen fra toppavdekning til murliv. Veggnisjen i nordmuren som var i dårlig tilstand i 1937 står i dag godt med nye overligger. Lengre oppe på veggen mangler det imidlertid en stein i et av de øverste skiftene. I sørsmuren står vindusåpningene bra men det vestligste har noe vegetasjon i bunnen. Det midtre vinduet viser store kalkutfellingene men står godt.

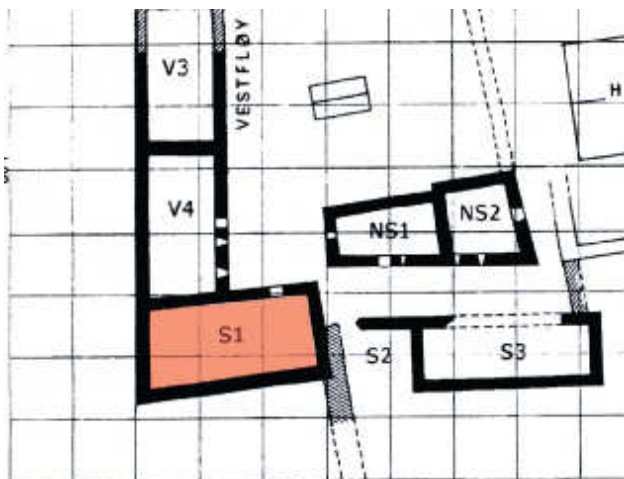
Det ytre murlivet er generelt sett i bra stand men det gror vekster i overgangen mellom sokkelfremspringet og murskallet. Selv om fugene stort sett har holdt seg bra er det i det nordøstre hjørnet åpne fuger, samt enkelte steder i nordmuren.

Fig.25 Nordmurens indre murliv med nisje i veggen samt nordre dørvange lengst til venstre. Foto tatt mot nordøst av Foto RM, 19-20.08.09.

6.11.1 Den ytre sydfløyen, S1: tidligere observasjoner og inngrep

Kilde: Fischer, innberetning 1937

Rommet lå i 1937 som ruin uten tak med en nyere gjerdemur over de gamle murene. Over østmuren (her menes det vel sørmuren?) stod et stort asketre som var fredet. I motsetning til Liden og Hommedal regnet Fischer dette rommet som en del av vestfløyen ("vestfløyens hjørnerom") og ikke som del av sydfløyen (Fischer 1937:3).

Kilde: Fischer, dagbok 1938 -

-I gjennomgang med Furuseth forklarer Fischer hva som skulle gjøres i ytre sørfløy. Om dette faktisk ble utført nevnes ikke. Murene i ytre sørfløy (bygning f) skulle opprenskes og det samme gjaldt området mellom ytre og indre sørfløy ("de to sydfløier") (Fischer 1938:4).

Senere samme år kan vi lese i dagboken at fløyen hadde blitt opprensket, fotografier var blitt tatt men at det ikke skulle graves mer (ibid:11).

-Da Fischer kom tilbake til Halsnøy i april 1939 forteller han det hadde blitt opprensket slik at murene dannet et stort rom i klosterets sydvestre hjørne. Nyere opplagte steiner lå på vest- og sydmuren. I vestmuren ble det også observert en nisje og dessuten langs muren flere murer med groper imellom (ibid:15-16). Det ble også observert portåpninger i østmuren og i nordmuren. (ibid:17)

-17.08.39 nevnes det kort at det i rom S1 (s.v.hjørnerom) hadde blitt murt på "vestmuren og en del av sydmuren (til ca.2m vest for det store treet) med avtrapninger (ibid:27).

Kilde: befaring, 01-02.07.74

"Plomberingen [sementavretting] av murkronene i rom I [rom S1] er også dårlig. Sementen er delvis oppsprukket, så vann tenger inn i murkjernen."(Liden 1974:2).

Tilstandsanalyse 2004

Hommedal bemerker hvor overgrodd rommet er og at det var umulig å få oversikt over murene. Behovet for konservering påpekes, for eksempel østmuren. Han ser videre at det hadde begynt å vokse små trær inn i murverket. Det foreslås å renske opp på utsiden av bygningen i vest og i sør. Angående det fredede asketreet så burde deler av murpartiet ved treet utbedres i samarbeid mellom arkeolog og botaniker.

6.11.2 Den ytre sørfløyen, S1: tilstand og observasjoner 19-20.08.09

Store deler av S1 er i dag i meget dårlig stand og vil bli en av de største utfordringene for en fremtidig konservering. Murene har i motsetning til rommene NS1 og NS2 en annen type toppavdekning som i dag er sprukket opp og hvor det vokser vegetasjon tvers gjennom sementdekket. Dette ble påpekt i 1974 av Liden (Liden 1974:2) og har trolig blitt verre med tiden. Sprekkene innbærer at når det regner trenger mye vann inn i murkjernen. Mange av fugene har sprukket opp og det vokser vegetasjon både i fugene og i overgangen mellom bakke og murliv. Gulvet i rommet har spor etter flere

ulike strukturer i stein, men ettersom dette gulver er så fullstendig overgrodd, er det nærmest umulig å se konturene av disse. Formidlingen blir her så dårlig at publikum ikke ville kunne forstå disse levningenes utforming og funksjon.

Nordmuren i S1 skiller seg ut ved at vestre del går høyt opp på gavlveggen til rom V4, mens den østre delen er mye lavere enn denne og i langt dårligere stand. Den vestre delen består av et meget godt bevart gotisk murverk. Murverket er bygget av tuktet bruddstein med omfattende bruk av pinningstein imellom disse. Bruddsteinene er ikke lagt i skift, men er heller lagt mer irregulært hvor flere av dem står på høykant. Flere steder er det bevart murpuss på murlivet, særlig i gavlfeltet. Original kalkmørtel er bevart stedvis i fugene, samtidig som mange fuger mangler mørtel. Til tross for dette står murlivet bemerkelsesverdig godt. Det nedre murlivsfeltet er tykkere enn det øvre gavlfeltet. Dette feltet har enkelte løse steiner på murkronen samt enkelte få tilfeller av vegetasjonsvekst. Avgrensningen i øst har en mer brutt murverkskarakter med enkelte åpninger og manglende steiner.

Fig.26 Nordmuren i S1 (vestre del) med mye originalt gotisk murverk. Foto tatt mot nord av Foto RM, 19-20.08.09.

Den østre delen av nordmuren er som sagt i en lagt dårligere stand. Østre dørvange er her meget uklar det ligger en stor stein helt løst som man ikke vet hvor stammer fra. Her ligger det også steiner som tyder på en slag trappenedgang, men som er så overgrodd at det er vanskelig å få oversikt over trinnene.

Østmuren har også døråpning men begge dørvangene er tydlige. Likevel er toppavdekningen her så oppsprukket og gjennomgrodd av gress at man kan få inntrykk av torvavdekning på murkronen selv om dette egentlig ikke er tilfellet.

Fig.27 Nordmurens østre del sees til venstre samt østmuren i midten. Begge murene har døråpningen. Gulvet har flere strukturer men vegetasjon gjør formidlingen vanskelig. Foto tatt mor nordøst av RM, 19-20.08.09.

Sørmuren har som de andre murene en toppavdekning som er oppsprukket og gjennomgrodd med vegetasjon. Fugene i murlivene er åpne særlig i nedre partier samt i det indre sørøstre hjørnet. I det ytre murlivet vokser dessuten asketreet som Fischer kommenterte i 1939. Røttene gror så godt inn i muren at en av dem faktisk har presset seg tvers gjennom. Inne i trestammen sitter det faktisk fast steiner som må ha blitt løftet ut at muren. Treet har et påspikret fredningsskilt som nesten er

”spist opp” av trebarken, samtidig som det bryter ned murverk i en fredet ruin. På et sted har treet faktisk klart trenge seg tvers i gjennom hele muren.

Fig. 28 Det fredede asketreet som vokser inn i sørmuren. I trestammen kan murverksteiner sees som har blitt inkorporert i stammen. Foto tatt mot nordvest av Foto RM, 19-20.08.09.

I det ytre murlivet sitter de fleste steinene relativt intakt i murlivet i sørmuren og vestmuren men det er flere åpne fuger ned mot bakkenivået. Det av fugemassen som er igjen sitter svært løst og flere steder ble det observert jordansamlinger i fugene. Det indre murlivet i vestmuren har en nisje hvor bunnsteinen er sprukket opp i to deler. Her er det også ansamling av jord og vegetasjon. Flere av sementfugene i murlivet har sprukket opp og særlig i overgangen ned til gulvet mangler det fuger slik at pinningsteinene ligger løst. Flere av disse er ute av stilling. Toppavdekningen er som på sørmuren og vestmuren så oppsprukket at det vokser rikelig med vegetasjon. Som det fremgår av Fischers opplysning fra 1939 skal det ha blitt murt på vestmuren (Fischer 17.08.39) og i dag kan markeringsremser sees i fugene som viser skille mellom original mur og rekonstruert mur.

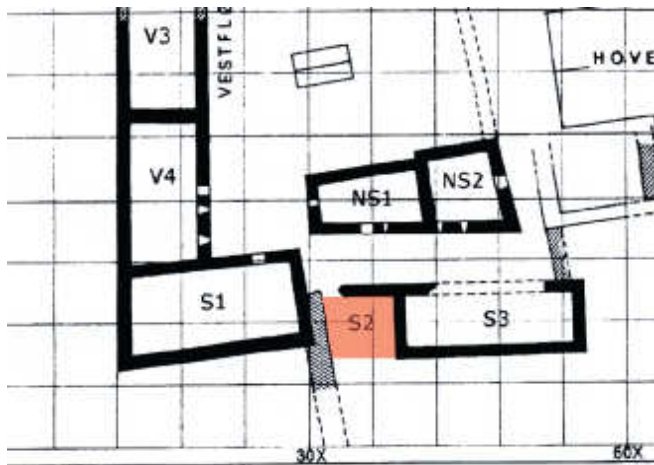
Fig.29 Fotoet viser sørmuren til venstre hvor det vokser gjennom den fullstendig oppsprukne toppavdekningen. I midten sees vestmuren med den omtalte nisjen. Fotoet viser ellers hvor overgrodd og uoversiktlig gulvet er. Foto tatt mot vest av RM.

Fig.29 Oppsprukket toppavdekning på sørmuren. Foto RM, 19-20.08.09.

6.12.1 Den ytre sydfløyen, S2: tidligere observasjoner og inngrep

Kilde: Fischer, innberetning 1937

Fischer sa seg enig med Bendixens plantegning av den ytre sydfløyen hvor fløyen gikk helt bort til "vestfløyens hjørnerom" (S1), i motsetning til Hertzbergs tegning fra ca. 1840 ikke viste en slik forbindelse. Angående S2 og S3, så beskrives murene i 1937 som "fælt ødelagt og overgrodd" men Fischer mente at det fremdeles kunne være mye bevart under terrengoverflaten. (Fischer 1937:3).

Kilde: Fischer, dagbok 1938 –

-Fischer nevner at en ny gjerdemur som gikk over vestenden av "f", det vil si enten S2 eller S3, kunne rives slik at "massene" kunne fjernes (Fischer 1938:4). Om dette faktisk ble gjort nevnes ikke.

-17.11.38 skriver Fischer i dagboken om den ytre sydfløyen (bygning f): "Det lange rum er integnet, men ikke partiet vestenfor, hvor der nu er funnet flere murflukter." (ibid:13).

-Da Fischer så to hull i en stor stein på høykant i rom NS1's sørvestre hjørne (bygning e's sørvestre hjørne), tolket han dette som spor etter stabler for en grind eller port. Ut fra dette så han for seg et pilarfrembygg ut fra den ytre bygningsfløyen (ibid:17).

Kilde: befaring 01-02.07.74

"...og et murfundament som løper fra under bygning I [S1] og sørover, som muligens tilhører det eldste anleggs omgivende murer, må blottlegges og eventuelt markeres i planen." (Liden 1974:2).

Tilstandsanalyse 2004

Hommedal omtaler S2 som "midtrommet" i den forstand at det er et frittliggende område mellom S1 og S3. Nordmurens ytterliv har sprekker og løs stein men problemet er relativt lite. S2 beskrives videre som svært overgrodd.

6.12.2 Den ytre sørfløyen, S2: tilstand og observasjoner 19-20.08.09

Rommet S2 ligger i vestlig forlengelse med S3 men noe på skrå i forhold til S1. Slik som S2 står i dag så det ingen rester av murverk som avgrensner rommet mot sør. I Lidens rekonstrusjonsskisse som viser klosteret etter utvidelsen omtrent ved år 1300 så er S2 ikke tegnet som et rom men heller som et åpent felt mellom S1 og S3 med en forbindelses mur i nord. Spørsmålet om S2 egentlig har vært et rom og hva en eventuell funksjon har vært står derfor åpent.

Murene som omgir rommet har to forskjellige typer toppavdekning. Vestmuren (som også er østmuren i rom S1) og vestre halvdel av nordmuren har samme type toppavdekning som rom S1. Dette innebærer en sementavdekning som er meget oppsprukket hvor det vokser godt med vegetasjon inn i murverket og hvor regnvann lett tar seg inn. Her er det heller ingen helling på avdekningen slik at vannet blir liggende. Toppavdekningen for nordmurens resterende halvdel og østmuren har en mye tykkere sementavdekning med torv på. Denne avdekningen har klart seg langt bedre men har åpninger i overgangen mellom avdekning og overkanten av murlivene. Likedan følger tilstanden til sementfugene disse toppavdekningene. De oppsprukne toppavdekningene har gjerne sementfuger med sprekker i lengre ned på murlivet ellers så mangler de.

Fig.30 Normuren i S2 hvor man kan se forskjellene i toppavdekningene henholdsvis i vestre halvde (i forgrunnen) og i østre halvdel (i bakgrunnen). I østre halvdel sees de heldekkende tykke sementavdekningene på toppen av murkronen mens i vestre halvdel er avdekningen oppsprukket med vegetasjon som vokser inn i murkjernen. Foto tatt mot øst av RM, 19-20.08.09.

Nordmuren som ifølge dokumentasjonen ikke er avdekket helt bort til rom S1 er forlenget med steiner som bryter veldig med det resterende murverket. Disse virker

dessuten å ligge tørt og er svært gjengrodd med vegetasjon. Dette gir både det ytre og det indre nordvestre hjørnet til S2 et rotete preg.

Fra vestmuren går levningene av en tørrmur som har retning ned mot fjorden i syd. Dette må være den samme muren som Liden beskriver som :”..et murfundament som løper fra under bygning I [S1] og sørover.” (Liden 1974:2). Denne er i dag svært overgrodd på begge sider samt i mellom steinene. Muren forsvinner lengre sør inn i buskas og steinrøys.

Fig.31 Fotoet viser tørrmuren (til venstre) som går fra S1/S2 og sørover. I bakgrunnen sees S1. Foto tatt mot nord av RM, 19-20.08.09.

6.13.1 Den ytre sydfløyen, S3: tidligere observasjoner og inngrep

Kilde, Enger, innberetning om reise 10.03.35

Under Engers befaring i 1935 omtales kort et stort rom i syd som var bevart i ca. 1 meters høyde og som var omtrent i samme tilstand som NS1 og NS2 (Se Engers beskrivelse av disse rommene). Rommet var ifølge han antagelig gjestehuset (Enger 1935).

Kilde: Fischer, innberetning 1937

Angående S2 og S3, så beskrives murene i 1937 som "fælt ødelagt og overgrodd" men Fischer mente at det fremdeles kunne være mye bevart under terrengoverflaten. (Fischer 1937:3).

Kilde: Fischer, dagbok 1938 –

-Fischer nevner at en ny gjerdemur som gikk over vestenden av "f", det vil si enten S2 eller S3, kunne rives slik at "massene" kunne fjernes (Fischer 1938:4). Om dette faktisk ble gjort nevnes ikke.

-Fischer forteller om "det lange rum syd for V", altså sannsynligvis rom S3, at de gamle delene av murverket var satt fast og spekket. Han hadde gjennomgått med Furuseth hvordan murverket videre skulle behandles og overdekkes. Under utgravningsarbeid hadde man avdekket nordmuren i den ytre sørfløyen som fortstatter fra det nordvestre hjørnet vestover hvor det traff på en nord-syd gående mur (ibid:14).

-I dagboken nevnes en mulig "kjellernedgang" til den ytre bygningsfløyen ("til f"), uten av dette beskrives nærmere. Det nevnes også kort at det ved forbindelsesmuren fra fløyens nordøstre hjørne, ble funnet en steinlegning (ibid:24).

Tilstandsanalyse 2004

Hommedal forteller at murene i S3 stod relativt godt. Toppavdekningen ligger nesten uten sprekker, men torven er delvis vekke og stedvis glidd ut. Tovens gressvekst er stor, noe som gir et dårlig inntrykk. Det samme gjelder gressveksten inne i rommet.

6.13.2 Den ytre sørfløyen, S3: tilstand og observasjoner 19-20.08.09

Rommet S3 er rektangulært formet med jevn høyde på murverket i øst, vest, og syd mens mesteparten av nordmuren mangler. Dette partiet er i stedet markert med steiner knapt synlige i overflaten i dag med en beliggenhet i flukt med bevarte partier i nordvestre og nordøstre hjørner. Disse bevarte partiene har følgelig brutt murverk i overgangen til markeringen.

Selve markeringen er i dag for overgrodd og lite synlig til å formidle nordmuren. Man aner steinene, men det er ikke mulig å se klart hva som viser nordre og søndre murliv. På nordsiden av markeringen ligger det dessuten en del steiner i bakkeoverflaten som virker forstyrrende. Det er imidlertid uklart hva av dette som er løse steiner og hva som kan være faktiske levninger. Kan dette være det Fischer nevner som en steinlegning funnet ved forbindelsesmuren ved det nordøstre hjørnet? (Fischer 1938:24). Bakkeoverflaten på utsiden av den nordøstre hjørnet ligger temmelig høyt opp mot murkronen jevnført med resten av rommet.

Fig.32 Rom S3 sett mot sørvest. Fotoet viser godt hvor høyt opp bakkeoverflaten går opp mot det nordøstre hjørnet. Foto tatt av RM, 19-20.08.09.

Fig.33 Rom S3 til venstre med markeringen av nordmuren. Midten av fotoet sees andre steiner i bakkeoverflaten som man må finne ut hvor de kommer fra. Foto tatt mot vest av RM, 19-20.08.09.

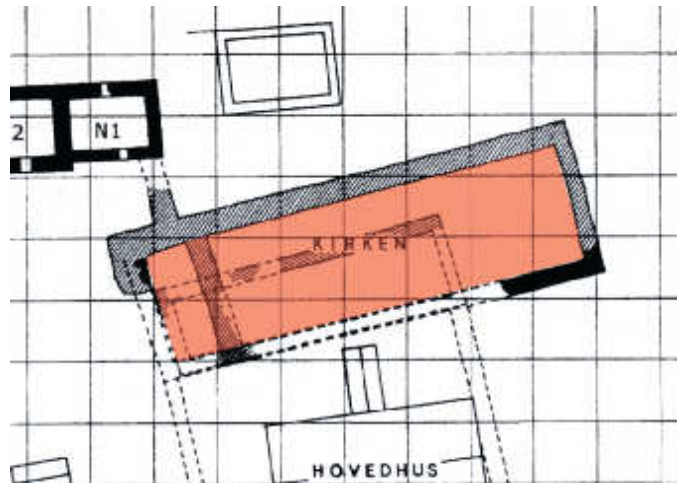

Det generelle inntrykket av murverkets tilstand er at steiner og murliv har holdt seg relativt godt. Ved å se nærmere murværket så viser enkelte steiner likevel å ligge løst. En del sementfuger har sprekke-dannelser men ligger likevel. I sprekke-ne finnes noen tilfeller av vegetasjon. S3 har samme type toppavdekning som NS1 og NS2. Det vil si en heldekkende sementavdekning på murkroningen med torv på. Torven mangler enkelte steder. Sementavdekningen er så tykk at den i motsetning til avdekningen på rom S1 ikke virker å ha sprukket opp og hindrer vegetasjon i å vokse igjennom. Man må imidlertid løfte opp torven for å få dette bekreftet. Avdekningen dekker mesteparten av murkronen men helt ut mot kanten, dvs. i overgangen mellom avdekningen og overkanten av murlivet er flere fuger sprukket opp i det øverste steinskiftet. Her er det dessuten ansamlinger av jord og det forekommer vegetasjon.

Fig.34 Foto av toppavdekningen på S3's østmur og sørmur. Den består av heldekkende sementavdekning med torv på. Foto tatt mot syd av RM, 19-20.08.09.

6.14.1 Kirken: tidligere observasjoner og inngrep

Kilde, Enger, innberetning om reise 10.03.35

I 1935 var korets sydmur synlig i ca. 3/4 meters høyde og skipets sydmur kunne følges i terrenget. Det bemerkes at stein fra kirken var gjenbrukt i hovedhuset (Enger 1935).

Kilde: Fischer, innberetning 1937

Et stykke av sydmuren og østmuren i koret var i 1937 synlig over terrengoverflaten. Over korpartiet stod ellers et stabbur som var merket d på Mostues plan. Fischer så også vedskjulet som var merket c på samme plan og som beskrives med beliggenhet over kirkens vestparti. Det samme gjelder et lite murhus mellom stabburet og vedskjulet som også er med på plantegningen men som ikke er merket med bokstav (Fischer 1937:5).

Kilde: Fischer, dagbok, 1938 -

I 1938 ble det gravet frem "...en tydelig rest av kirkens sydmur ca.4 m vestover fra hovedbyggn.'s vestflukt." Videre ble fundamentsrester av nordmuren avdekket samt korets østmur (Fischer 1938:8).

-15.07.39 fortelles det at det nordøstre hjørnet i kirkens korparti hadde blitt opprensket. Fischer undersøkte også den fremgravde østmuren, samt nordmuren og sydmuren. Disse blir beskrevet i dagboken (ibid:19-21,22). Fischer var inne på tolkningen at det kan ha vært lisene på det sørøstre hjørnet (ibid:21). 16.07.38 fortelles det om funn av et tverrfundament på tvers av kirken, samt rester av en murflukt utenfor kirkens nordmur som har gått over til det sørøstre hjørnet av nordfløyen (ibid:22-23).

-18.08.39 gir Fischer instruks til Furuseth for opprydning og planering på tunet mellom klosteruinene. Her nevnes også at det skulle legges inn et skift i kirkens sydmur og at den skulle "markeres videre vestover til den vestligste bevarte stein i 1 skift tørrmur"(ibid:31). De fremgravde restene etter fundamenter skulle bli liggende synlig (ibid:32).

-15.01.40 hadde Fischer snakket med riksantikvar Fett om å flytte vedskjulet som stod over området hvor kirkens nordmur hadde gått, noe begge var enige om. Det var også enighet om å flytte "pasienthuset", mens stabburet mente riksantikvaren kunne vente. Fett var også enig med Fischer om å gjenreise hele den ytre vestfløyen med tak (ibid:33).

Kilde: Liden, Halsnøy kloster 1961-63

Lidens rapport for utgravningene 1961-63 tar for seg kirkens levninger, mur for mur (Liden 1963:5-17) i delkapitlene: "Kirken", "Den "kjente" kirkens murer", "Indre tverrmurs fundament", "Midtmurfundamentet", "Usikre fundamenter", "Stratigrafi", "Tverrsnitt langs 60x". Utgravningene avdekket bl.a. forholdet de to kirkene som nordøst i klosteranlegget med deres respektive bygningsfaser.

Kilde: P.M. om konservering/restaurering av klosterområdet. Liden 22.04.64

Det blir opplyst at ved kirkens sørøstre hjørne var et parti av sørmuren bevart i 2-3 skifts høyde, men at dette var ganske falleferdig (Liden 22.04.64).

Kilde: Liden om markering av kirkens murer, 06.02.68.

Liden beskriver tre måter som kirkens murer kan markeres på. En av disse er hellemarkeingen som formidler de to kirkene som har stått på stedet. Dette er den samme markeringen som er synlig i dag.

Kilde: brev 12.10.68

Sunnhordland folkemuseum hadde sommeren samme året fullført arbeidet med å markere kirkemurene med heller.

Tilstandsanalyse 2004

Hommedal beskriver levning og markeringer for kirkeruinen med hellesteiner og murresten i sørøst. Sørmuren mangler overdekning. I stedet er det fuget med sement imellom steinene i murkjernen. Denne sementen er flere steder sprukket og løs slik at den kan plukkes ut. Ingen av steinene i muren var løse. Det meldes om stor gressvekst i østmuren og sørmuren med utdypning av dette. Hommedal forteller videre om at det under en sommerutstilling i år 2000 ble satt opp metallsøyler på betongsokler i kirkeruinen med hensikt å formidle kirkerommet. Tidligere samme år

hadde metallsøylene blitt fjernet, mens betongsoklene og en altermarkering i jern sto fremdeles. Det bemerkes at flere at betongsoklene hadde blitt plassert direkte på markeringene for langmurene men det virket ikke som om soklene hadde skadet murrestene.

6.14.2 Kirken: tilstand og observasjoner 19-20.08.09

Levningene etter klosterkirken over bakkenivå er svært begrenset jevnført med de andre bygningene som har blitt gjennomgått her. Kirkeplanen blir formidlet gjennom hellesteiner som ligger synlige på overflaten. Disse ble lagt etter Lindens forslag sommeren 1968. Dette viser en rektangulær utforming hvor skip og kor har vært like bredt, samt markeringen av en nordmur i midten fra en eldre kirke.

Hellesteinsmarkeringene kom godt frem under befaringen 19-20.08.09 da gresset nettopp hadde blitt slått. Vedlikehold av gress er derfor avgjørende for at denne formen for formidling skal fungere.

Fig.35 Foto av hellesteinene som markerer mesteparten av klosterkirkens murverk. Foto tatt mot øst av RM, 19-20.08.09.

I det sørøstre hjørnet står en mindre murrest av sørmuren bestående av bruddstein lagt i skift med pinningstein i mellom. Sementen som er spekket i mellom steinene på

murkronen er oppsprukket mellom stein og sementmørtel noe som tillater vann, jordansamling og vegetasjon. Det samme gjelder fugene samt overgangen mellom murlivene og bakkeoverflaten hvor det også vokser rikelig. På sørsiden står stubben etter et felt tre hvor røttene går inn i murverket. På utsiden er bakkenivået på et mye høyere nivå enn innenfor murresten slik at gresset nærmest vokser inn over et parti av den bevarte murresten.

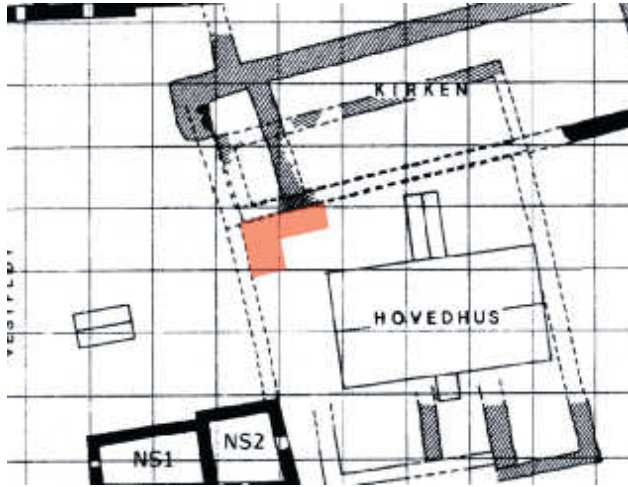

Fig.36 Levningen etter kirkens sørmur i kirkeplanens sørøstre hjørne. I bakgrunnen sees sokkelskiftet etter østmuren. Foto RM 19-20.08.09

Av østmuren står et skift av sokkelskiftet over bakkenivået. Deler av dette er rekonstruert. Også her er mye vegetasjon mellom steinene og indre og ytre kant kommer ikke klart frem.

Betongsoklene og altermarkeringen som Hommedal nevnte i 2004 har blitt fjernet før befaringen i 2009.

6.15.1 Korsgangen: tidligere observasjoner og inngrep

Kilde: Fischer, dagbok, 1938 –

-15.07.39 skriver Fischer av det nordvestre korsgangshjørnet ble gravet frem. I massene ble det funnet rester av et romansk kapitel og vindusposter (Fischer 1939:19).

I tillegg ble det dagen etter gravet frem et nord-syd gående fundament vest for hovedhuset som kan ha vært ("utvilsomt" i følge Fischer) en del av korsgangen i vest (ibid:23-24).

-17.08.39 snakket Fischer med Juel med frue om korsgangspartiet. Det var enighet om at søndre korsgangsmur skulle markeres med en tørrmurskant, og "...la korsgangen ligge senket ned, men med litt grus over de gamle hellene så de ikke blir ødelagt."

-18.08.39 gav Fischer instruks til Furuseth om opprydning og planering på tunet mellom klosteruinene. Det ble også forklart hvordan korsgangen skulle merkes med tørrmur og steinrader, samt at godt bevarte heller skulle være synlige mens det ellers skulle fylles på med grus (ibid:31). Noe av dette ble gjort før Fischer reiste. Det ble da også bekreftet at man hadde avdekket det Fischer kaller "tydelig fundament for østmuren i vestre korsgang". Denne korsgangen kan ifølge han ha vært 2,30 meter bred (ibid:32).

Kilde: P.M. om konservering/restaurering av klosterområdet. Liden 22.04.64

"Langs vestre del av kirkens sørmur finnes ennå rester av korsgangens store begravelsheller intakt. Sørmuren og det N.V. hjørne av indre klostergård (innenfor korsgangen) ble markert med et skift tørrmur av Fischer i 1939."

6.15.2 Korsgangen: tilstand og observasjoner 19-20.08.09

Et parti av nordre korsgang er fremdeles synlig med tørrmur på hver side slik som Fischer beskriver 18.08.39. Noe gjengrodd har dette imidlertid blitt da det i dag vokser godt i mellom steinene. Gruspåfyllingen som Fischer nevner er ikke synlig. I stedet er "gulvet" mellom tørrmurene i dag dekket av gress. I den østre enden av det som i dag utgjør nordre korsgang står plantede vekster som ut fra et hagemessig synspunkt ser fint ut men med tanke på formidlingen av korsgangen er en hindring.

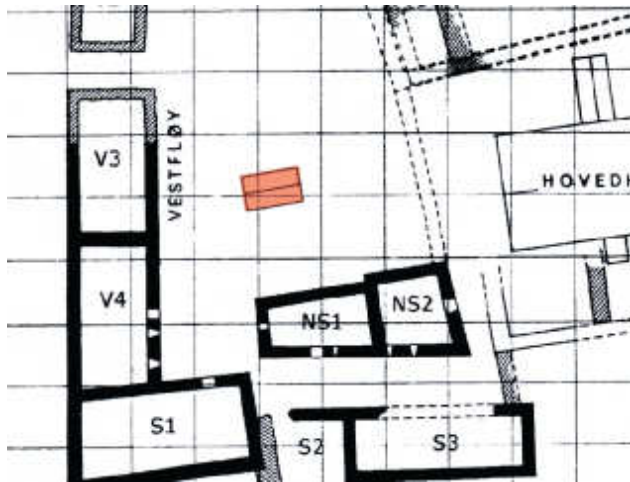

Fig.37 Foto av merkingen av korsgangen nordvestre hjørne tatt mot øst. Den nordre korsgangen har gått mellom hellemarkeringen for klosterkirken (lengst til venstre) og steinrekken midt på fotoet. I bunnen sees de omtalte plantene. Foto tatt av RM, 19-20.08.09.

Korsgangens nordvestre hjørne er i dag kun en liten helling i gress overflaten. Den vestre korsgangen markeres kun med en og annen stein i svært begrenset omfang der hvor den indre korsgangsmuren har gått.

6.16.1 Brønnen i den ”ytre klostergården”: tidligere observasjoner og inngrep

Kilde: Fischer, innberetning 1937

Blant bygninger på klosterområdet som var fra nyere tid nevner Fischer et lite stabbur (merket p på Mostues plan) som stod over brønnen i den ytre klostergården (Fischer 1937:5).

6.16.2 Brønnen: tilstand og observasjoner 19-20.08.09

Brønnen som sees i dag er en rekonstruksjon i tørrmur, men på samme beliggenhet. Omkring denne står åtte steiner som trolig skal markere beliggenheten til stavene som sto under stabburet som Fischer omtaler i 1937. Tørrmuren til brønnen er i god stand. Det forekommer litt ugress ved hellesteinene som ligger omkring brønnen. Det er noe uklart om et publikum vil forstå hva de åtte steinene prøver å formidle.

Fig.38 Brønnen i rekonstruert tørrmur. Omkring sees de omtalte steinene som trolig markerer stabburet som sto her. Foto tatt mot øst av RM, 19-20.08.09.

6.17.1 Kirkegårdsmur: tidligere observasjoner og inngrep

Kilde: P.M. om konservering/restaurering av klosterområdet. Liden 22.04.64

Liden opplyser i 1964 at kirkegårdsmuren var synlig nord og øst for kirken men samtidig at den var svært utrevet og at den burde utbedres (Liden 1964:2).

Kilde: Besiktelse av Liden og Enger, 09-12.03.65

Rester av kirkegårdsmurens om ligger nord for kirken lå på dette tidspunktet som forstøtningsmur i bakken. Denne burde i følge Enger og Liden graves frem og markeres (Enger 1965:1).

6.17.2 Kirkegårdsmur: tilstand og observasjoner 19-20.08.09

En tørrmur avgrenser hele klosterområdet i nord slik vi kjenner i dag. Utfør denne muren heller bakken ned mot asfaltveien. Denne muren er svært overgrodd og både indre og ytre murliv forsvinner i jord, gress og buskevekster.

Fig.39 Foto av tørrmuren lengst nord i ruinområdet. Foto tatt mot øst av RM, 19-20.08.09.

7.0 Toppavdekning generelt

Det fremgår både visuelt og av arkivmaterialet at det har vært benyttet ulike restaureringsløsninger på murverket som utgjør ruinanlegget, noe som er medvirkende forklaringer til dagens tilstandssituasjon.

En av de viktigste restaureringsløsningene gjelder toppavdekning. Av totalt 13 rom står 5 rom under tak mens resterende 8 står meget utsatt for regn under åpen himmel. Det er derfor av avgjørende betydning å finne en god løsning i å hindre regnvann i å trenge gjennom levningenes murkroner og inn i murkjernen hvor frostsprenging kan gi ødeleggende følger.

På Halsnøy kloster har det tidligere vært benyttet ulike løsninger for å hindre dette. I rommene NS1 og NS2 kan toppavdekningen beskrives som en tykk sammenhengende sementdekning lagt over murkronene nesten helt ut mot kanten, noe som trolig ble utført i sammenheng med at murverket her ble utbedret og rekonstruert på 1930-tallet. Dette samsvarer med Fischers opplysning fra 1938 om at murkronen for denne fløyen (den indre) skulle dekkes med sement (Fischer 1938:3). I tillegg er sementavdekningen trolig armert slik Enger foreslo i 1935 (Enger 1935) samt dekket av torv. Torven ikke lengre komplett men den ligger likevel over mesteparten av murkronene. Rom S3 og halve S2 (vestre del) har tilsvarende løsning. Selv om det ikke finnes tilsvarende opplysninger for disse rommene så er det sannsynlig at avdekningene her stammer fra samme periode.

I alle tilfellene synes denne løsningen å ha fungert bra. Ut fra det som er synlig så virker avdekningen å være intakt. Samtidig er det verdt å bemerke at sementavdekning ikke er tilgjengelig for fullstendig analyse nettopp på grunn av torvlappene. Ved utbedringsarbeider bør torven derfor løftes på for å se etter sprekke-dannelser i sementavdekningen. Et annet kritisk punkt er overgangen mellom toppavdekning og det øverste skiftet i murlivet. Her forekommer flere steder sprekker og åpninger i fugene som må utbedres (se fig.40).

Fig.40 Toppavdekningen på nordmuren i S3. Selv om sementavdekningen på murkronen virker å være intakt så finnes det åpninger i fugene i overgangen mellom murliv og sementavdekning.

Rom S1 (med unntak av nordmurens vestre halvdel), halve S2 (vestre del) og rom V1 viser en helt annen toppavdekningsløsning og med det følger også forskjellig bevaringstilstand (fig.41). Som i NS1 og NS2 er sement valgt som materiale, men til forskjell fra disse rommer er dette ikke lagt som en heldekkende beskyttelse. I stedet har sementen blitt spekket inn mellom steinene i overflaten. Avdekningen er ikke lagt som tilsvarende tykk masse og helle ikke armert. I tillegg er toppavdekningen lagt uten helling (trolig for torv), slik den horisontale overflaten vil bli et oppsamlingssted for vann i stedet for å lede det vekk. Sprekkdannelsen er i dag omfattende.

Selv om arbeidet med selve toppavdekningen i de sistnevnte rommene ikke nevnes i arkivmaterialet, så er det sannsynlig at det ble utført i forbindelse med Fischers påmuringsarbeid av vestmuren og en del av sydmuren i rom S1 i 1939 (Fischer, 17.08.39, 1938:27). Tilsvarende opplysninger finnes ikke for rom S2 og V1, men likhetstrekkene gjør det sannsynlig at arbeidene her stammer omtrentlig fra samme

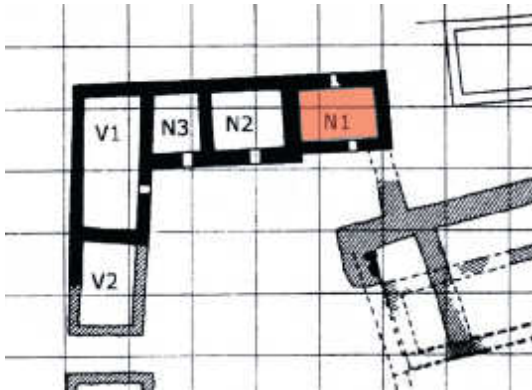
tidsperiode. Hvorfor man har valgt en annen løsning her enn i tilfellene NS1 og NS2 er uvisst.

Fig.41 Det er et gjennomgående problem med sprekker i toppavdekningen i murverket på rom S1. På fotoet sees sørmuren med det fredede asketreet i bakgrunnen. Foto tatt mot øst av RM 19-20.11.09.

8.0 Tiltaksplan, rommene suksessivt

8.1 Nordfløyen, N1

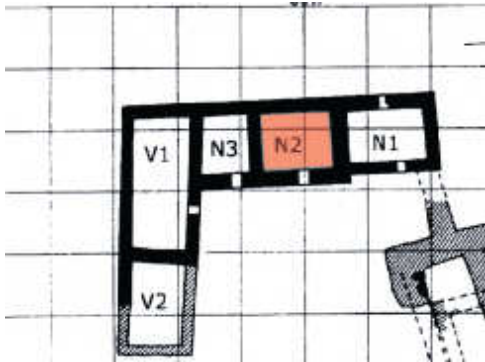

Aktuelle tiltak for rom N1 berører både murverket og takkonstruksjonen. Som nevnt i tilstandsanalysen så har murverket generelt sett holdt seg bra til tross for en omfattende bruk av sementmørtel. Tiltak vil først og fremst være rettet mot overvåkning av oppsatte gipsplomber, mindre utbedringer samt takkonstruksjonen.

Tiltak:

- Gipsplomber:** overvåkning av oppsatte gipsplomber i muren mot vest for å se om sprekkutviklingen i N2 og N3 også forplanter seg til N1.
- Vindu mot nord:** Sikring av overliggende stein over vinduet.
- Vegetasjon:** fjernes langs det ytre murlivet i 30cm brede felt. Det må ikke gjøres inngrep i jordlagene.
- Tak:** skadede taksteiner skiftes ut og eventuelle manglende taksteiner erstattes. Her kan det være aktuelt å bruke taksteinene som står lagret i rom N3 dersom disse er hele.
- Tak:** ikke synlige råteskader under befaring, men det anbefales en nøyere kontroll av treverkets bærere.

8.2 Nordfløyen, N2

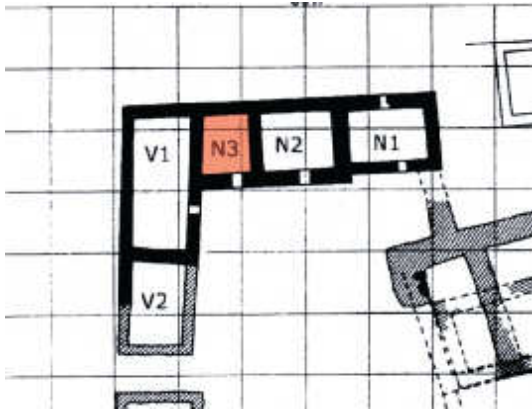
Murverket består stort sett av bruddsteinsskift med noen utbedringer fra nyere tid. Indre og ytre murliv er i bra stand til tross for sementspekkede fuger. Den mest aktuelle problemstillingen for rom N2 er de omtalte vertikalsprekkene i tre av hjørnene.

Tiltak:

- Gipsplomber:** overvåkning av oppsatte gipsblomber i murene mot vest og øst.
- Murverk:** løse steiner festes i både indre og ytre murliv.
- Mørteltype:** det anbefales KC 50/50.
- Vegetasjon:** fjernes langs det ytre murlivet i sør i 30cm brede felt. Det må ikke gjøres inngrep i jordlagene.
- Tak:** skadede taksteiner skiftes ut. Her kan det være aktuelt å bruke taksteinene som står lagret i rom N3 dersom disse er hele.
- Tak:** der hvor taksteiner mangler settes inn nye.
- Gulv:** renses for søppel og ugress.

8.3 Nordfløyen, N3

Som i N2 så har også N3 påfallende vertikalsprekker i hjørnene, nemlig mot nordøst og nordvest. Selve murvangene står bra. Selv om rommet har blitt ryddet så er det likevel mye taksteinsbiter og småstein som ligger strødd ut over gulvet.

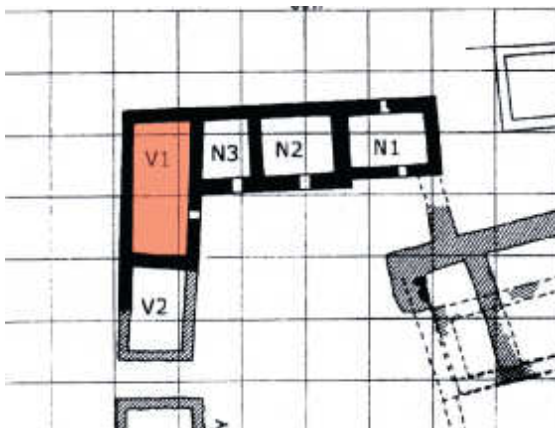
Tiltak:

-Gipsplomber: overvåking av oppsatte gipsblomber i murene.

-Vegetasjon: fjernes langs det ytre murlivet i sør i 30cm brede felt. Det må ikke gjøres inngrep i jordlagene.

-Gulv: ryddes ytterligere for taksteinsbiter og stein. Nytt gulvdekke bør vurderes.

8.4 Vestfløyen, V1

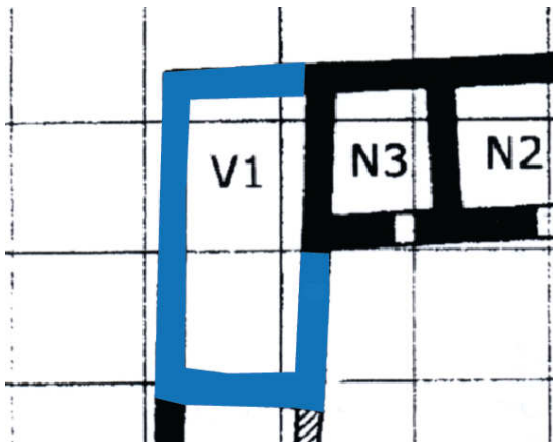

Som tidligere nevnt så er det mye rekonstruert murverk i rom V1 hvor sement er brukt som bindemiddel. Det vokser mye vegetasjon i toppavdekningene og på bakken generelt. Rommet har ellers et rotete preg med en del løs stein liggende

innenfor murene. Tiltak bør derfor rettes mot opprensning av vegetasjon, rydding og utarbeidelse av ny toppavdekning.

Tiltak:

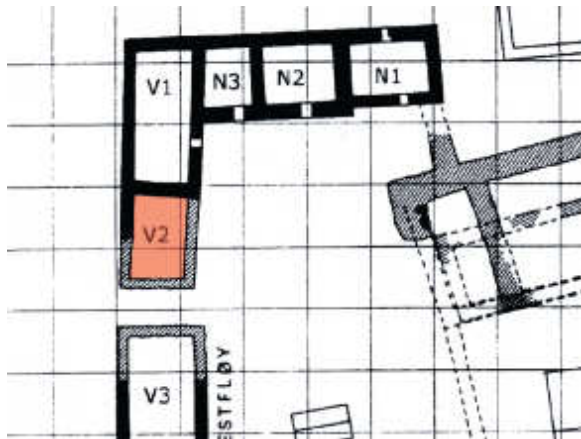
- Vegetasjon:** opprensning i fuger og toppavdekning.
- Gulv/bakke:** renskes for vegetasjon.
- Gulv/bakke:** eventuelt dekkes gulvet med grus.
- Løse steiner:** løse steiner på gulvet fjernes under arkeologisk oppsyn da man kan treffe på kuppelstein.
- Gipsplomber:** overvåkning av oppsatte gipsplomber på murene.

-**Fuger, (mur merket merket med blått):** spekking med sementholdig KC mørtel 35/65.

-**Toppavdekning (mur merket med blått):** det legges ny avdekning på murkronene med mørtel 35/65. For skikkelig avrenning anbefales helling på avdekningens overflate til minimum 14 grader.

8.5 Vestfløyen, V2

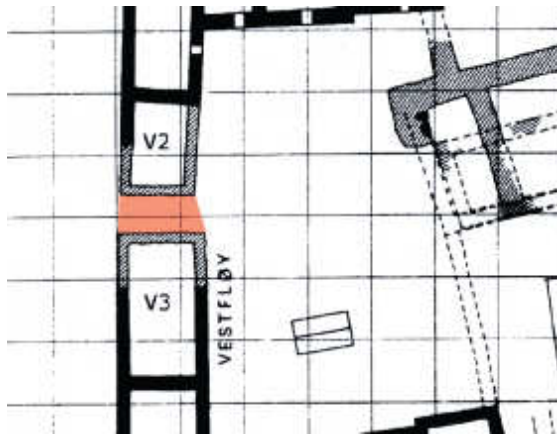
I rommet V2 kan det fremdeles ligge urørte arkeologiske levninger under torva. Gjennomføring av tiltak må derfor skje med ytterst forsiktighet slik at det ikke gjøres inngrep i disse urørte levningene. Rommet preges av en del løs stein som kan stamme fra det tidligere "pasienthuset" samt murlevninger som er overgrodd med mose og torv.

Tiltak:

- Gulv:** hellegulv renskes frem med en tydelig avgresning mellom hellesteiner og mur. Dette gulvet ble rensket frem i 1965, men omfanget er uvisst og arkeolog bør være til stedet under arbeidet.
- Gulv:** Studie av tidligere dokumentasjonsmateriale for å se situasjonen da hellegulvet ble avdekket.
- Løse steiner:** løse steiner fjernes under arkeologisk oppsyn.
- Murverk:** opprensning langs synlige murverksrester under oppsyn av arkeolog.

8.6 Vestfløyen, "Porten"

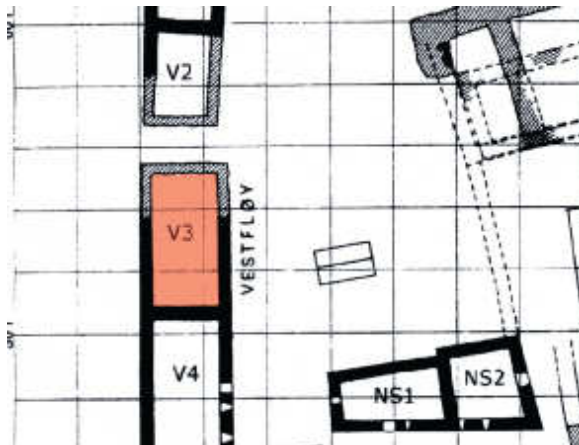

Kun konturer av murverk under torven indikerer nordmurens beliggenhet. På sørmuren ligger det mye løs stein. I tillegg inngår det åkersteiner som ikke gjengir en skikkelig kistemur.

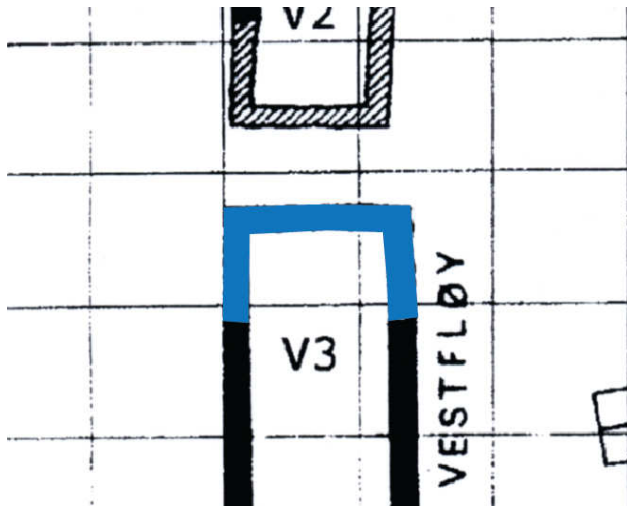
Tiltak:

- Murverk:** steiner mellom porten og V2 bør renskes frem for å formidle denne muren.
- Murverk:** angående sørmuren se V3.

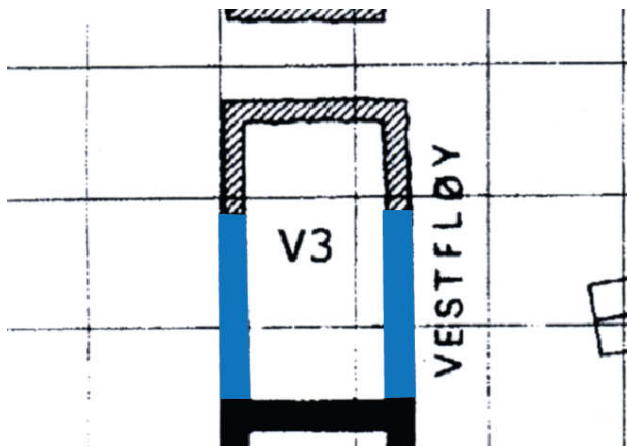
8.7 Vestfløyen, V3

Rom V3 er svært sammensatt av ulike partier både med og uten tak som henholdsvis består av murverk i kalk, murverk i tørrmur samt løse steiner som gjengir en tidligere mur lengst nord.

Tiltak:

-Murverket lengst nord uten takt: vegetasjon fjernes, løse steiner fjernes under oppsyn av arkeolog.

-Ytre murliv murt i kalk (under tak): løse steiner festes med ren kalkmørtel. Mørtelanalysen viser at original mørtel i rom V4 (K4, K5) har vært en fet kalkmørtel med blandingsforhold ca. 2:1. Ny kalkmørtel tilutbedringer må også være fet men blandingsforhold bør diskuteres med murer.

-Ytre murliv i tørrmur (under tak): skal stå som i dag, ingen utbedring.

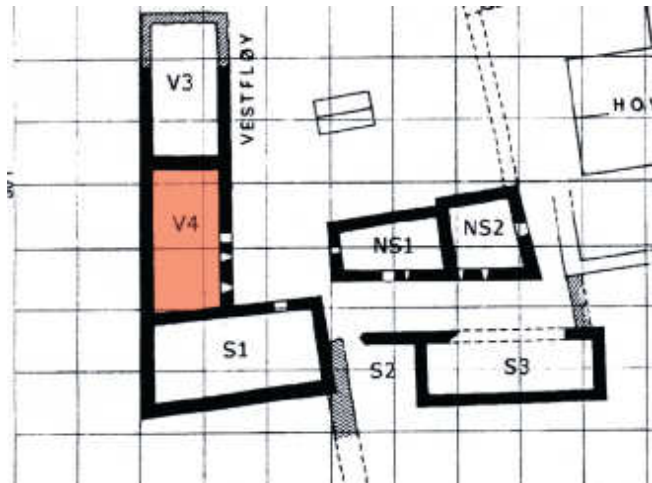
-Takkonstruksjon: skadede taksteiner skiftes ut.

-Takkonstruksjon: der hvor takkstein mangler settes nye inn.

-Takkonstruksjon: skadde deler i treverket repareres etter vurdering av tømmermester. Dette gjelder hovedsakelig fukt/råteskader.

-Generelt: gammelt søppel fjernes. Eventuelle andre skader kan bli synlig etter at dette er utført.

8.8 Vestfløyen, V4

Rom V4 har et enestående gotisk murverk med svært høy grad av autentisitet. Det må være et overordnet mål opprettholde denne autentisiteten. Innvendig er situasjonen noe uklar med tanke på hva som har vært opprinnelige gulvnivåer samt angående de ulike interne konstruksjonene. Det finnes tilfelle av råteskader på takets bjelkeverk.

Tiltak:

-Murverk: ytre og indre murliv: løse steiner festes med ren kalkmørtel.

Mørtelanalysen av prøve K4, K5 viser at original mørtel har vært en fet kalkmørtel med blandingsforhold ca. 2:1. Ny kalkmørtel tilutbedringer må også være fet men blandingsforhold bør diskuteres med murer.

-Murverk: bygningsarkeologisk undersøkelse og dokumentasjon av det enestående murverket gjennomføres av arkeolog.

-Murverk: det tas prøver av sort kullag på nordre murgavl.

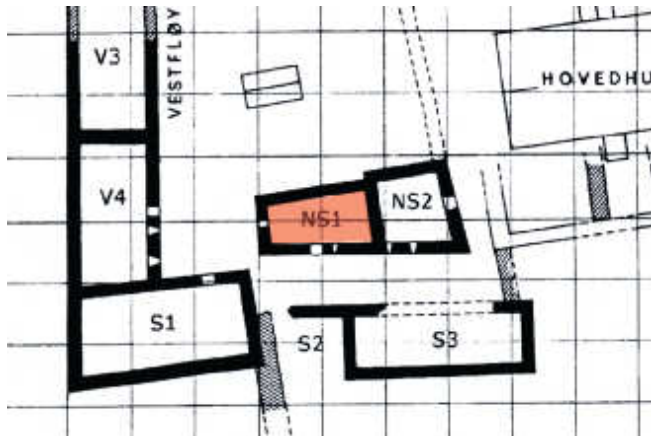
-Gipsplomber: overvåkning av oppsatte gipsblomber i stor vertikalsprekk i østmurens ytre murliv, like ved ytre sørøstre hjørne.

-Tak: Skadde deler i treverket repareres etter vurdering av tømmermester. Dette gjelder hovedsakelig fukt/råteskader.

-Gulv: arkeologisk utgravning/undersøkelse utføres for å få klarhet i gulvnivåer og spor av levninger. I den forbindelse kan også noe av jordmassene renskes opp.

-Vestre vindusåpning: vinduet er dårlig tilpasset. Det bør finnes ut hva som er bakgrunnen for vinduet.

8.9 Den nordre sydfløyen, NS1

Murverket er i relativt bra stand, men enkelte utbedringer må gjennomføres med tanke på oppsprukne fuger og partier med utrast stein.

Tiltak:

-Murverk, sørmurens indre murliv: utrast parti repareres med sementholdig mørtel KC 50/50. Mulig spor etter renne må undersøkes av arkeolog.

-Murverk, ytre sørvestre hjørnet: løs stein må festes med sementholdig mørtel KC 50/50.

-Murverk, stor stein i nordre murliv: reparasjon av avdekning med skjøter i overkant av steinen slik vann ikke renner inn.

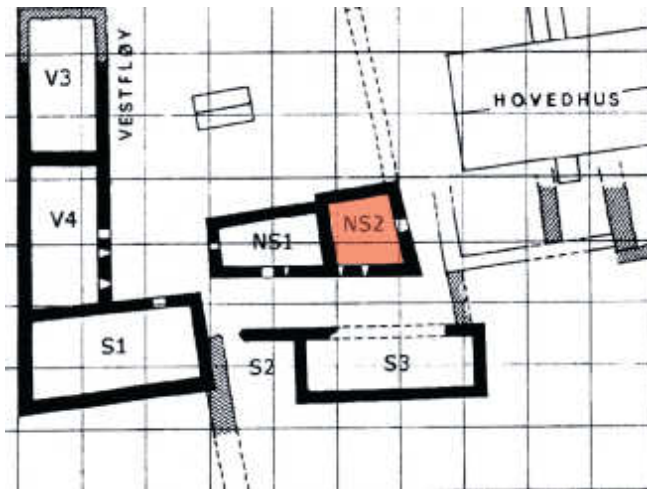
-Murkrone: torven bør løftes av for å undersøke om det er sprekkdannelser i sementavdekningen. Torven kan så legges tilbake og kompletteres.

-Vegetasjon: fjernes i åpne fuger og i overgang bakkeoverflate og murliv. Det samme gjelder vegetasjon som vokser i vestre vindussmyg samt langs stor stein i nordre murliv.

-Generelt: brannskadd stein limes/spekkes med mørtel.

8.10 Den nordre sydflyen, NS2

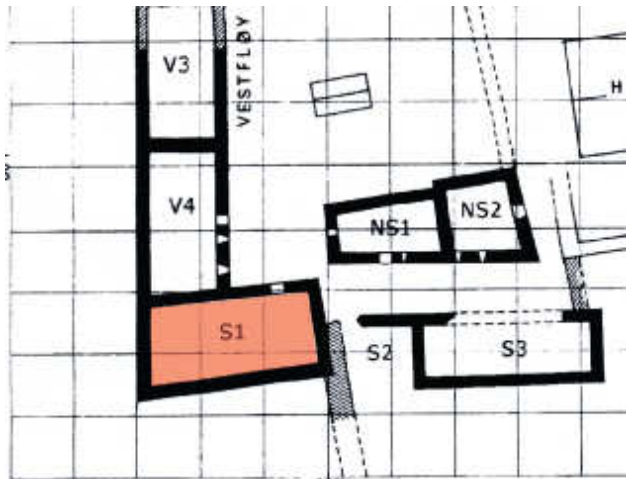

Spesielt iøynefallende er all vegetasjonen som vokser på gulv og i fuger. Det er viktig å få formidlet årekonstruksjonen i midten av gulvet.

Tiltak:

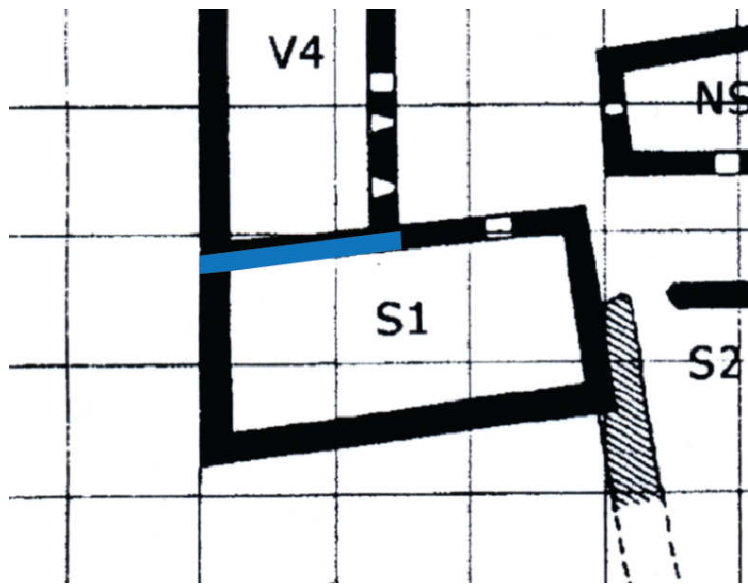
- Murverk, indre og ytre murliv:** jord i åpninger og sprekker krasses/blåses ut.
- Murverk, indre og ytre murliv:** løse steiner festes med sementholdig mørtel KC 50/50.
- Murverk, indre og ytre murliv:** skadde fuger erstattes med sementholdig mørtel KC 50/50.
- Murverk, indre og ytre murliv:** vegetasjon i murlivet fjernes.
- Murkrone:** avdekningen skal stå igjen.
- Murkrone:** torven bør løftes av for å undersøke om det er sprekkdannelser i sementavdekningen. Torven kan så legges tilbake og kompletteres.
- Gulv:** generell opprensning av vegetasjon. Levninger etter åre og fundament må ikke ødelegges.

8.11 Den ytre sydfløyen, S1

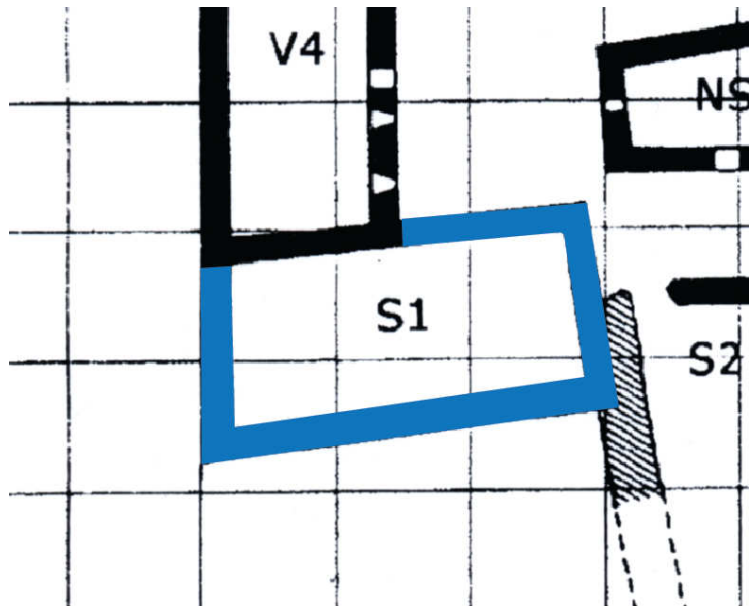
Det er store utfordringer med tanke på tiltak for det sementrestaurerte murverket i S1. Spesielt stor forsiktighet må vises for det originale murverket mellom rom S1 og rom V4 som viser høy grad av autenticitet.

Tiltak:

-Murverk, nordmuren: enkelte få tilfeller av vegetasjon må fjernes.

-Murverk, nordmuren: murlivet må i sin helhet stå som i dag, men løse steiner festes med ren kalkmørtel. Mørtelanalyse i S1 viser at original mørtel har vært en fet kalkmørtel med blandingsforhold fra ca.1:1 til ca. 2:1. Ny kalkmørtel tilutbedringer må også være fet men blandingsforhold bør diskuteres med murer.

-Murverk, ytre og indre murvanger i øst, sør, vest, og nord (NB:ikke mot V4): vegetasjon i fuger og toppavdekning fjernes.

-Murverk, ytre og indre murvanger i øst, sør, vest, og nord (NB:ikke mot V4): løse sementholdige fuger fjernes og erstattes så mye som mulig med kalkmørtel. Mørtelanalysene fra prøvene K1, K2 og K3 viser at her finnes det typisk middelaldermørtel med varierende blandingsforhold fra 1:1 til 2:1. Ny kalkmørtel til utbedringer må også være fet men blandingsforhold bør diskuteres med murer.

-Murverk, vestmur: løs stein festes.

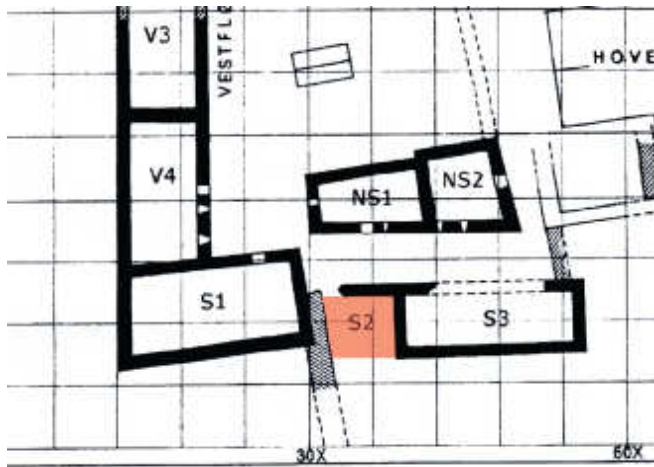
-Murverk, vestmur: sprukken stein limes.

-Murkroner (NB:ikke mot V4): ny toppavdekning må legges. Anbefalt mørteltype i avdekningen er NHL 5. Bakgrunnen for dette valget er at det fremdeles finnes original kalkmørtel i murkjernen samt at fugene spekkes med ny kalkmørtel. Avdekningen må samtidig være sterk nok med hensyn til avrenning for regn. For skikkelig avrenning anbefales dessuten helling på avdekningens overflate til minimum 14 grader.

-Det fredede asketreet: i stedet for en avgjørelse for/mot, kontra tre/murverk, må det tas sikte på at både tre og mur skal fortsette å sameksistere.

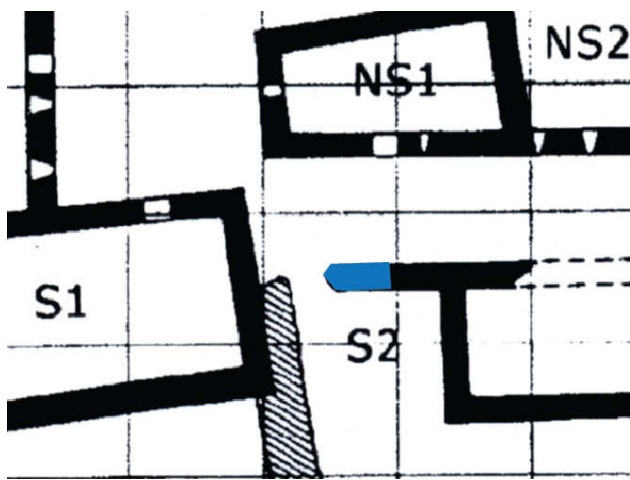
-Gulvet: arkeologisk opprensning. Ut fra resultatet må det tas en avgjørelse på om noen av levningene skal kompletteres for bedre formidling.

8.12 Den ytre sydfløyen, S2

Dette åpnet feltet mellom S1 og S3 har murverk av svært varierende karakter. Halve nordmuren mot vest har toppavdekning tilsvarende avdekningen i S1. Den resterende delen av nordmuren mot øst har toppavdekning tilsvarende rom S3.

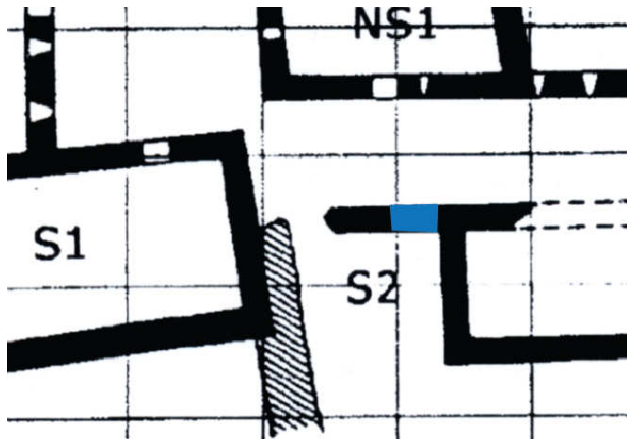
Tiltak:

-Murverk, nordmur vestre del: vegetasjon i fuger og toppavdekning fjernes. Ny toppavdekning bør følge forslag for S1. Anbefalt mørteltype i avdekningen er NHL 5. For skikkelig avrenning anbefales helling på avdekningens overflate til minimum 14 grader.

-Murverk, nordmur vestre del: løse fuger fjernes og erstattes så mye som mulig med kalkmørtel tilsvarende murverket i S1.

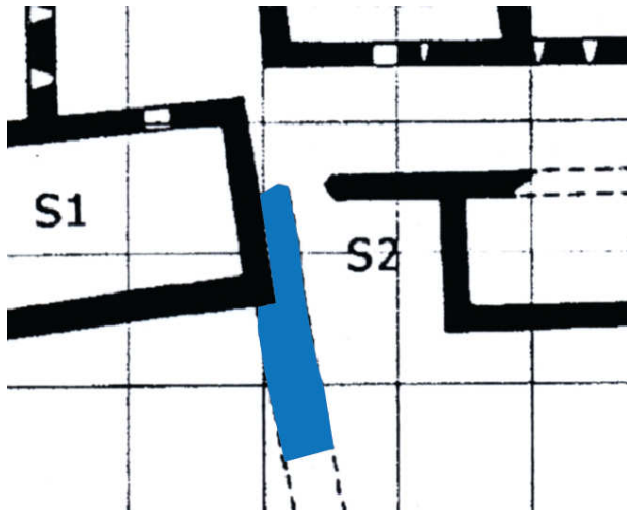

-Murverk, nordmur, østre halvdel: jord krasses ut i sprekker og åpninger og vegetasjon fjernes i murlivet. Toppavdekningen kan stå.

-Murverk, nordmur, østre halvdel: løse steiner festes med sement KC 50/50.

-Murverk, nordmur, østre halvdel: skadde fuger erstattes med sement KC 50/50.

-Murverk, sørgående tørrmur: renskes for vegetasjon.

-Murverk, sørgående tørrmur: grus legges inn blant steinene som markering frem til ryddningsrøys i syd slik disse kan skilles fra hverandre.

8.13 Den ytre sydfløyen, S3

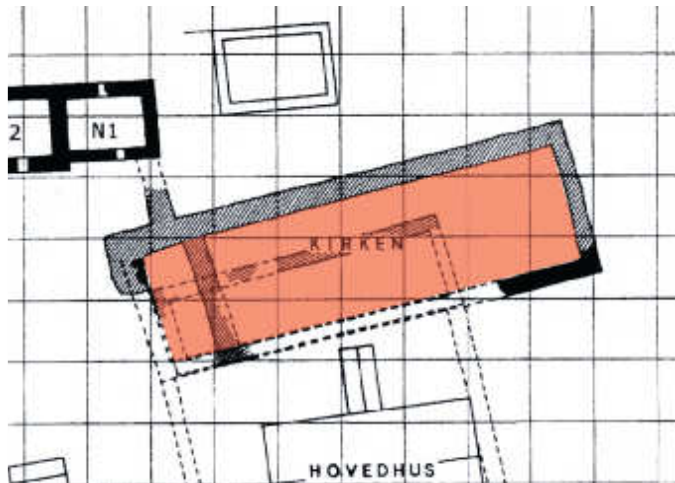

Murverket er tidligere restaurert med sement og har holdt seg relativt godt. Formidlingen av nordmuren som er delvis borte, fungerer dårlig.

Tiltak:

- Murverk, ytre og indre murvanger:** jord krasses ut i sprekker og åpninger og vegetasjon fjernes i murlivet. Spesiell oppmerksomhet bør rettes mot overgangen mellom toppavdekning og øverste murskift hvor det er mange åpne fuger.
- Murverk, ytre og indre murvanger:** skadde fuger erstattes med sement KC 50/50. Spesiell oppmerksomhet bør rettes mot overgangen mellom toppavdekning og øverste murskift.
- Murverk, ytre og indre murvanger:** løse steiner festes med sementholdig mørtel KC 50/50.
- Murverk, nordmuren:** merking av nordmuren må gjøres tydeligere enn i dag.
- Murverk, ytre nordøstre hjørne:** må renske opp under oppsyn av arkeolog slik at det blir tydeligere.
- Murverk, forbindelsesmur (på nordsiden):** vestre murliv må tydeliggjøres.
- Murkrone:** avdekningen skal stå igjen.
- Murkrone:** Torvdekket kompletteres. Ved dette arbeidet bør eksisterende torvlapper løftes på for å se om det forekommer sprekke-dannelser under.
- Generelt:** sokkelfremspring må renskes frem som tiltak mot at jord og grønnske trekker inn mot murverket.

8.14 Kirken

Kun en liten del av kirkens sørmur står i dag ved hjørnet mot sørøst. Denne delen er restaurert med sement som har sprukket opp. De øvrige murene er merket med hellesteiner.

Tiltak:

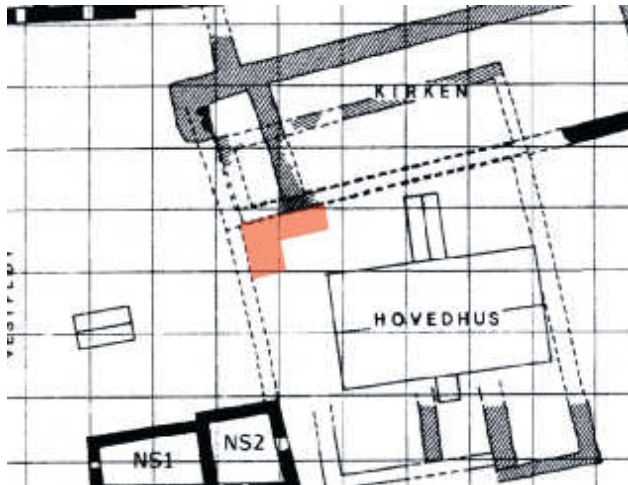
-Murverk: opprensning langs murverket i sørøst (del av sørmuren) slik at det ytre murlivet blir synlig parallelt med det indre murlivet. Arbeidet bør skje under oppsyn av arkeolog. Det bør vurderes å senke noe av bakke nivået på utsiden.

-Murverk: løs sement fjernes. Jord og vegetasjon fjernes også og fugene bør blåses rene. Dersom det er igjen original kalkmørtel i kjernen bør det tas prøve av denne slik at valg av ny mørtel kan baseres på resultatet. Dersom det er gjennomgående sement i kjernen uten spor av originalt bindemiddel kan det benyttes sementholdig mørtel KC 35/65.

-Murverk: levning/markering etter østmuren renskes frem under oppsyn av arkeolog.

-Hellestensmarkering: gresset klippes slik det var under tilstandsanalysen 19-20.08.09 (se fig.35).

8.15 Korsgangen

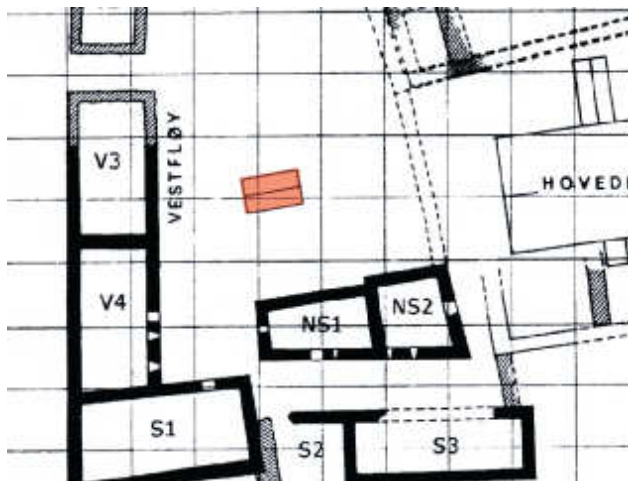

Tiltak:

-Tørrmur: tørrmur renskes frem slik markeringen av søndre og østre korsgangsmure blir mer synlig.

-Vegetasjon: vekstene i bunnen av korsgangen fjernes for å gjøre formidlingen bedre.

8.16 Brønnen i den ”ytre klostergården”

Tiltak:

-Markering: som nevnt av Hommedal 2004 står steinene som formidler det tidligere sabburet uten sammenheng til brønnen og bør fjernes.

-Vegetasjon: ugress ved hellesteinene fjernes.

8.17 Kirkegårdsmur

Lengst nord avgrenser en tørrmur dagens ruinområde, noe som trolig er restene etter kirkegårdsmuren.

Tiltak:

-Vegetasjon/murverk: vegetasjon samt jordansamling på utsiden fjernes slik at både ytre og indre murliv kan formidles.

9.0 Gipsplomber

Gipsplombe nr	Beskrivelse av murparti	Plassering (retning)	Foto nr (AHa)	Foto nr (RM)
G1	delemur, N2-N3	nordvestre del av murkrone	1	
G2	delemur, N2-N3	nordvestre del av murkrone	1	
G3	delemur, N2-N3	nordøstre del av murkrone	2	
G4	ytermur mot vest, N3	nordvestre del av murkrone	3	
G5	ytermur mot vest, N3	nordøstre del av murkrone	4	
G6	delemur, N2-N1	nordvestre del av murkrone	5	
G7	delemur, N3-N1	sørøstre del av murkrone		
G8	ytermur mot øst, V4	nedre søndre parti	6	
G9	ytermur mot øst, V4	øvre søndre parti	7	
G10	ytermur mot vest, V4	øvre søndre parti	8	
G11	ytermur mot vest, V4	nedre søndre parti	9	
G12	ytermur mot vest, N3	nedre, nordvestre parti	10	
G13	ytermur mot vest, N3	øvre, nordvestre parti	11	
G14	ytermur mot	øvre,	11	

	vest, N3	nordvestre parti		
G15	ytermur mot vest, N3	nedre, nordøstre parti	12	
G16	ytermur mot vest, N3	øvre, nordøstre parti	13	
G17	ytermur mot vest, N3	øvre, nordøstre parti	13	
G18	delemur, N2-N3	nedre, nordvestre parti	14	
G19	delemur, N2-N3	øvre, nordvestre parti	15	
G20	delemur, N2-N3	nedre, nordøstre parti	16	
G21	delemur, N2-N3	øvre, nordøstre parti	17	
G22	delemur, N2-N1	nedre, nordvestre parti	18	
G23	delemur, N2-N1	øvre, nordvestre parti	19	
G24	delemur, N2-N1	sørvestre parti	20	
G25	delemur N2-N1	nordøstre parti	21	

10.0 Mørtelprøver

Mørtel- prøve nr	Beskrivelse av murparti	Plassering	Resultater fra tynnslipsanalyse
K1	søndre mur, S1	inre murvange, midtre parti	<ul style="list-style-type: none"> • fet middelaldermørtel • blandingsforhold ca 2:1
K2	søndre mur.S1	inre murvange, østre parti	<ul style="list-style-type: none"> • typisk middelaldermørtel • blandingsforhold ca 1:1 • tilslag med skjell
K3	nordre mur, S1	inre murvange, østre parti	<ul style="list-style-type: none"> • typisk middelaldermørtel • blandingsforhold ca 1:1
K4	østre mur, V4	ytre murvange, midtre parti	<ul style="list-style-type: none"> • fet middelaldermørtel • blandingsforhold ca 2:1
K5	østre mur, V4	ytremurvange, nordre parti	<ul style="list-style-type: none"> • fet middelaldermørtel • blandingsforhold ca 2:1
K6	vestre mur, V4	ytre murvange, søndre parti	<ul style="list-style-type: none"> • fet, gammel sementholdig mørtel
K7	østre mur, NS2	"portåpning", nordre del	<ul style="list-style-type: none"> • tidlig sementmørtel
K8	østre mur, NS2	inre murvange, søndre parti	<ul style="list-style-type: none"> • nyere sementholdig reparasjonsmørtel
K9	nordre mur, NS1	inre murvange østre parti	<ul style="list-style-type: none"> • nyere sementholdig reparasjonsmørtel

11.0 Kildeliste

- Fischer, Gerhard Halsnøy kloster, dagbok 1938-1939. Avskrift: HS: av Gerhard Fischers dagbok
- Hommedal, Alf Tore Halsnøy klosteranlegg, Kvinnherad, Hordaland. Tilstandsrapport utarbeida for Sunnhordland Folkemuseum og Sogelag. NIKU Arkivrapport 5 - 2004
- Linden, Hans Emil Halsnøy kloster. Innberetning om arkeologiske undersøkelser av HALSNØY KLOSTER, Sunnhordland, somrene 1961-1963
- Lunde, Øivind Norske klostre i fugleperspektiv. Medeltiden och Arkeologien. Festskrift til Erik Cinthio. Lund studies in medieval archaeology 1. Lund 1986

Innberetninger, rapporter og korrespondanse:

Enger, Innberetning om reise 10.03.35

Enger og Liden, Innberetning om arbeidet på Halsnøy kloster sommeren 1965

Enger, Besiktigelse 19.09.66

Fischer, Innberetning 1937

Liden, Befaring 01-02.07.74

Madsen, Brev 13.07.76

Eldøy, Brev 06.12.76

Eldøy, Brev 23.11.79

Eldøy, Brev 02.12.80

Hygen, Brev 02.05.02

Referat fra oppstartseminar på Halsnøy kloster, I.M.Olsrud/RA

Vedlegg 1 Mørtelanalyse/tynnslipsanalyse

NIKU MØRTELANALYSE - Tynnslipsanalyse

Prosjekt: 1563267 Halsnøy
 Prøve nr. 1 Halsnøy klosterruiner
 Beskrivelse: Prøve K1, 20.08.09.AHa Lokalisering: Rom S1
Lagnr. 1 Oppr. merking K1 NIKU merking - 1
 Revner: Ikke veldig mye
 Materialbortfall: En god del materialbortfall
 Utfelling: Gips
 Porestruktur: Mange små porer
 Tilslag: Noe bruk av skjell
 Mineralogi: Gradert
 Kommentar:

Lagtype: fugemørtel Lagtykkelse: Antatt datering: Oppdatert:

	Antall	Andel
Tilslag/sand	166	27%
Bindemiddel(pasta)	318	52%
Luft mindre enn 0,3 mm	52	9%
Luft større enn 0,3 mm	35	6%
Rene kalkklumper	20	3%
Forurensede kalkklumper	0	0%
Klinker	0	0%
Annet	19	3%

Konklusjon:

Typisk middelaldermørtel med kull, kalkklumper og høy andel bindemiddel, ca 2:1. Nedbrutt bindemiddel med en god del gipsutfelling.

NIKU MØRTELANALYSE - Tynnslipsanalyse

Prosjekt: 1563267 Halsnøy klosterruiner Halsnøy
 Prøve nr. 2 Lagnr. 2 Lokalisering: Rom S1
 Beskrivelse: Prøve K2, 20.08.09.AHa Oppr. merking K2 NIKU merking -2
 Revner Ikke noe revner men nedbrutt
 Materialbortfall
 Utfelling Noe gips
 Porestruktur Mange små porer, mange angulære
 Tilslag Kwarts og kalsitt
 Mineralogi
 Kommentar:

Lagtype: Fugemørtel Lagtykkelse: Antatt datering: Oppdatert: 24.11.2009 12:18:10
 Form Angulær Gradert

	Antall	Andel
Tilslag/sand	203	34%
Bindemiddel(pasta)	269	45%
Luft mindre enn 0,3 mm	47	8%
Luft større enn 0,3 mm	24	4%
Rene kalkklumper	55	9%
Forurensete kalkklumper	0	0%
Klinker	0	0%
Annet	0	0%

Konklusjon:

Forholdsvis fet (ca. 1:1) nedbrutt kalkmørtel med mye kalkklumper. Trolig ren middelaldermørtel. Noe gipsutfelling. Tilslag av strandsand med skjell.

NIKU

NIKU MØRTELANALYSE - Tynnsliipsanalyse

Prosjekt: 1563267 Halsnøy klosterruiner
Prøve nr.: 3 **Lagnr.:** 1 **Lokalisering:** Rom S1 Halsnøy
Beskrivelse: Prøve K3, 20.08.09.AHa **Oppr. merking:** K3 **NIKU merking:** -3

Revner: Lite.

Materialbortfall: Ja, men slip muligens litt dårlig.

Utfelling: Litt gips, ikke mye.

Porestructur: Velavrundede, ikke så stor andel.

Tilslag:

Mineralogi: Granitt. **Form:** **Angulært:** **Gradert:**

Kommentar:

Lagtype: **Lagtykkelse:** **Antatt datering:** **Oppdatert:**

	Antall	Andel
Tilslag/sand	256	43%
Bindemiddel(pasta)	288	49%
Luft mindre enn 0,3 mm	13	2%
Luft større enn 0,3 mm	17	3%
Rene kalkklumper	16	3%
Forurensete kalkklumper	0	0%
Klinker	0	0%
Annet	0	0%

Konklusjon:

Trolig middelaldermørtel, fet og med kalkklumper. Bindemiddelet er ujevnt på farge, muligens gruhnet dårlig slip.

NIKU MØRTELANALYSE - Tynnslipsanalyse

Prosjekt: 1563267 Halsnøy klosterruiner
 Halsnøy
 Prøve nr. 4 Lagnr. 4 Lokalisering: Rom V4
 Beskrivelse: Prøve K4, 20.08.09.AHa Oppr. merking K4 NIKU merking - 4

Revner Nesten inge revner
 Materialbortfall Litt
 Utfelling Ikke noe
 Porestruktur Få og små porer
 Tilslag
 Mineralogi Kvarts, granitt Form Angulær Gradert

Kommentar:
 Lagtype: fùgemørtel Lagtykkelse: Antatt datering: Oppdatert: 24.11.2009 12:18:56

	Antall	Andel
Tilslag/sand	161	31%
Bindemiddel(pasta)	305	59%
Luft mindre enn 0,3 mm	17	3%
Luft større enn 0,3 mm	5	1%
Rene kalkklumper	26	5%
Forurensete kalkklumper	0	0%
Klinker	0	0%
Annet	0	0%

Konklusjon:

Meget fet middelaldermørtel med kalkklumper og få luftporer.

NIKU MØRTELANALYSE - Tynnslipsanalyse

Prosjekt: 1563267 Halsnøy
 Prøve nr. 5 Lagnr. 1 Lokalisering: Rom V4 Halsnøy klosterruiner
 Beskrivelse: Prøve K5, 20.08.09.AHa Oppr. merking K5 NIKU merking - 5

Revner Ikke noen
 Materialbortfall Nei
 Utfelling Nei
 Porestruktur Få porer
 Tilslag
 Mineralogi Granitt og kvarts Form Angulær Gradert
 Kommentar:

Lagtype: fugemørtel Lagtykkelse: Antatt datering: Oppdatert: 24.11.2009 12:19:50

	Antall	Andel
Tilslag/sand	150	29%
Bindemiddel(pasta)	294	58%
Luft mindre enn 0,3 mm	18	4%
Luft større enn 0,3 mm	12	2%
Rene kalkklumper	37	7%
Forurenset kalkklumper	0	0%
Klinker	0	0%
Annet	0	0%

Konklusjon:

Fet middelaldermørtel med forholdsvis stor andel kalkklumper. Få porer og flertallet av porene små. Likner prøve 4.

NIKU

NIKU MØRTELANALYSE - Tynnslipsanalyse

Prosjekt: 1563267
 Prøve nr. 6 Lagnr. 1 Lokalisering: Rom V4 Halsnøy klosterruiner Halsnøy
 Beskrivelse: Prøve K6, 20.08.09.AHa Oppr. merking K6 NIKU merking - 6
 Revner veldig få
 Materialbortfall Lite
 Utfelling Noe gips.
 Porestruktur Velavrundede
 Tilslag Bakkesand
 Mineralogi Granitt Form Angulaert Gradert
 Kommentar:
 Lagtype: fugemørtel Lagtykkelse: Antatt datering: Oppdatert:

	Antall	Andel
Tilslag/sand	127	22%
Bindemiddel(pasta)	343	60%
Luft mindre enn 0,3 mm	11	2%
Luft større enn 0,3 mm	15	3%
Rene kalkklumper	40	7%
Forurensete kalkklumper	0	0%
Klinker	0	0%
Annet	34	6%

Konklusjon:

Fet, gammel sementholdig kalkmørtel. Lite luft og lite revner. Sementpartiklene viser seg som hydratiserte rester og ikke som tydelige klinkere.

NIKU

NIKU MØRTELANALYSE - Tynnslipsanalyse

Prosjekt: 1563267 Halsnøy klosterruiner Halsnøy
 Prøve nr. 7 Lagnr. 1 Lokalisering: Rom NS2
 Beskrivelse: Prøve K7, 20.08.09.AHa Oppr. merking K7 NIKU merking - 7

Revner Nei
 Materialbortfall Nei
 Utfølling Gipsutføllinger i nesten alle porer
 Porestruktur Få porer, velavrundede
 Tilslag Velgradert
 Mineralogi Granitt Form Angulær Gradert

Kommentar:

Lagtype: fugemørtel Lagtykkelse: Antatt datering: Oppdatert:

	Antall	Andel
Tilslag/sand	267	48%
Bindemiddel(pasta)	256	46%
Luft mindre enn 0,3 mm	9	2%
Luft større enn 0,3 mm	14	3%
Rene kalkklumper	0	0%
Forurensede kalkklumper	0	0%
Klinker	10	2%
Annet	0	0%

Konklusjon:

Sementholdig bindemiddel. Sementpartiklene er små og finfordelte, og det eksisterer ikke veldig velutviklede klinkere. Kan tyde på en tidlig sementmørtel. Men mørtelen er relativt tilslagsrik og tilslaget er velgradert.

NIKU

Prosjekt: 1563267 Halsnøy
Prøve nr.: 8 Halsnøy klosterruiner
Lagnr.: 1 Lokalisering: Rom NS2
Beskrivelse: Prøve K8, 20.08.09.AHa Oppr. merking K8 NIKU merking -8
Revner: Få revner.
Materialbortfall: Nei
Utfølling: Nei
Porstruktur: Runde og store porer.
Tilslag: Mye stort, men likevel velgradert.
Mineralogi: Graniitt Form Angulært Gradert
Kommentar:
Lagtype: puss Lagtykkelse: Antatt datering: Oppdatert:

	Antall	Andel
Tilslag/sand	371	57%
Bindemiddel(pasta)	168	26%
Luft mindre enn 0,3 mm	6	1%
Luft større enn 0,3 mm	98	15%
Rene kalkklumper	2	0%
Forurenset kalkklumper	0	0%
Klinker	7	1%
Annet	0	0%

Konklusjon:

Sementholdig mørtel. Mange store porer og store tilslagskorn. Velutviklede klinkere. Forurenset bindemiddel. Sannsynligvis en nyere reparasjonsmørtel.

NIKU

NIKU MØRTELANALYSE - Tynnslipsanalyse

Prosjekt: 1563267 Halsnøy klosterruiner
 Halsnøy
 Prøve nr. 9 Lagnr. 1 Lokalisering: Rom NS 1
 Beskrivelse: Prøve K9, 20.08.09.AHa Oppr. merking NIKU merking -9

Revner nei
 Materialbortfall nei
 Utfelling nei
 Porestruktur store porer
 Tilslag blanding av velgradert og store tilslagskorn
 Mineralogi granitt Form angulær Gradert

Kommentar:
 Lagtype: fagemørtel Lagtykkelse: Antatt datering: Oppdatert:

	Antall	Andel
Tilslag/sand	317	55%
Bindemiddel(pasta)	152	26%
Luft mindre enn 0,3 mm	9	2%
Luft større enn 0,3 mm	79	14%
Rene kalkklumper	0	0%
Forurensete kalkklumper	0	0%
Klinker	21	4%
Annet	0	0%

Konklusjon:

Sementholdig ,litt nedbrutt,mørtel med til dels store tilslagskorn og mye store luftporer. Ligner på tr 8 men er noe mer nedbrutt.

NIKU MØRTELANALYSE - Tynnslipsanalyse

NIKU